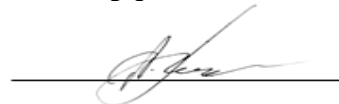

Міністерство освіти і науки України
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
ННІ «Каразінський інститут міжнародних відносин та туристичного бізнесу»
Кафедра світової політики, дипломатії та туристичного бізнесу

ДО ЗАХИСТУ
завідувач кафедри світової
політики, дипломатії та
туристичного бізнесу
доц. Парфіненко А.Ю.

Кваліфікаційна бакалаврська робота

на тему: «**Перспективи повоєнного розвитку туризму у
Чернігівській області**»

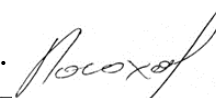
Виконала: студентка 4 курсу, групи УТ-41
Спеціальності 242 «Туризм»

Чусь О.В.

(прізвище та ініціали)

Керівник: к.іст.н., доц. Посохов І.С.

(прізвище та ініціали)

Рецензент: к.тех.н., доц. Горелков Д.В.

(прізвище та ініціали)

Підсумкова оцінка:

за національною шкалою: _____

кількість балів: _____

Голова Екзаменаційної комісії

(підпис)

Покоłodна М.М.

(прізвище та ініціали)

Харків – 2025 року

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна
ННІ «Каразінський інститут міжнародних відносин та туристичного бізнесу»
Кафедра світової політики, дипломатії та туристичного бізнесу
Рівень вищої освіти (освітньо-кваліфікаційний рівень)
перший (бакалаврський)
Спеціальність 242 «Туризм»

ЗАТВЕРДЖУЮ
завідувач кафедри
світової політики,
дипломатії та
туристичного бізнесу
доц. Парфіненко А.Ю.

“ _____ ” _____ 2025 року

З А В Д А Н Н Я
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ БАКАЛАВРСЬКУ РОБОТУ (ПРОЕКТ)
Чусь Олександри Вікторівни

(прізвище, ім'я, по батькові студента)

1. Тема роботи: «Перспективи повоєнного розвитку туризму у Чернігівській області»

Керівник роботи _____ к.і.н., доц. Посохов Іван Сергійович
(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

затверджені наказом по університету від 02.04.2025 року № 4001-5/868

2. Строк подання студентом роботи 20.05.2025 р.

3. Перелік питань, які потрібно розробити:

- Визначити основні поняття, функції та сутність туризму
- Схарактеризувати основні види туризму
- Вивчити основні методи дослідження туризму
- Розглянути зарубіжний досвід розвитку туризму
- Проаналізувати ресурсне забезпечення розвитку туризму у Чернігівській області
- Проаналізувати сучасний стан розвитку туризму у Чернігівській області
- Обґрунтувати проблеми розвитку туризму у Чернігівській області
- Обґрунтувати пріоритетні напрямки розвитку туризму у Чернігівській області

4. План роботи

№ з/п	Назви етапів роботи
1	Розділ 1. Теоретичні основи дослідження туризму
2	Розділ 2. Аналіз сучасного стану розвитку туризму у Чернігівській області

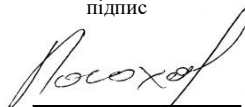
5. Дата видачі завдання 3.03.2025 р.

Студент

підпис

Керівник роботи

підпис

Чусь О.В.

ініціали, прізвище

Посохов І.С.

ініціали, прізвище

АНОТАЦІЯ

Чусь О.В. Перспективи повоєнного розвитку туризму у Чернігівській області.

Роботу присвячено аналізу сучасних проблем та перспектив розвитку туризму в Чернігівському регіоні у повоєнний період. Розглянуто теоретичні основи дослідження туризму, визначено його поняття, сутність, класифікацію та методи дослідження. Значну увагу приділено аналізу сучасного стану розвитку туризму у Чернігівській області. Детально досліджено рекреаційно-туристичний потенціал, котрий наявний в регіоні та сучасний стан розвитку туризму на Чернігівщині. На основі проведеного комплексного аналізу визначено основні проблеми, що перешкоджають розвитку туризму в регіоні. Також окреслено можливості й перспективи щодо відновлення та повоєнного розвитку туристичної галузі в Чернігівській області.

ABSTRACT

Chus O.V. The prospects for post-war tourism development in Chernihiv region.

The paper is devoted to the analysis of modern problems and prospects of tourism development in the Chernihiv region in the post-war period. The theoretical foundations of tourism research are considered, its concept, essence, classification and research methods are defined. Considerable attention is paid to the analysis of the current state of tourism development in the Chernihiv region. The recreational and tourist potential available in the region and the current state of tourism development in Chernihiv region are studied in detail. Based on the comprehensive analysis, the main problems that hinder the development of tourism in the region are identified. The paper also outlines the opportunities and prospects for the recovery and post-war development of the tourism industry in Chernihiv region.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТУРИЗМУ	5
1.1. Поняття та сутність туризму.....	5
1.2. Класифікація туризму.....	13
1.3. Методи дослідження туризму.....	17
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ У ЧЕРНІГІВСЬКІЙ ОБЛАСТІ	25
2.1. Рекреаційно-туристичний потенціал регіону.....	25
2.2. Аналіз розвитку туризму Чернігівської області.....	36
2.3. Проблеми та перспективи розвитку туризму в регіоні.....	47
ВИСНОВКИ	61
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	64

ВСТУП

Актуальність теми дослідження полягає в тому, що туризм це багатогранний феномен світового масштабу, який спричиняє вагомий вплив не тільки на життя окремих людей, але й загалом на розвиток суспільства в цілому. Беззаперечно, туризм може розглядатись в якості одного з найбільш швидких та вдалих способів для відновлення економіку регіону від наслідків війни. Цього можна досягти за допомогою створення нових робочих місць у туристичній сфері, розвитку інфраструктури та збільшенню податкових надходжень, а все це загалом в свою чергу призведе до економічного зростання області. Авжеж туризм може допомогти покращити й зміцнити міжнародний імідж України та зокрема Чернігівської області як безпечної та привабливої для відвідування країни. Отже, повоєнний розвиток туризму в Чернігівській області може стати пріоритетним напрямком та потужним поштовхом для розвитку даного регіону.

Вивчення особливостей теоретичних основ дослідження туризму, а саме визначення поняття та сутності туризму, аналіз класифікації туризму та ознайомлення з методами дослідження туризму нададуть змогу для того, щоб зробити можливим розроблення ефективної стратегії розвитку туризму в Чернігівській області, яка сприятиме повоєнному відновленню регіону та його подальшому процвітанню.

На сучасному етапі термінологія та основи дослідження туризму сформульовані й розкриті у працях вчених, науковців, експертів, географів, економістів, соціологів таких як: О. Бейдик, В. Герасименко, К. Гордієнко, В. Кифяка, В. Кіптенко, М. Крачила, О. Любіцева, М. Мальська, Є. Панкова, М. Рутинський, Т. Сокол, І. Смирнова, Т. Ткаченко, В. Худо, В. Цибух, І. Яковенко І. Антоненко, В. Харенко, Н. Погуда, О. Чухіна, О. Зеленська, Н. Алешугіна та багатьох інших.

Об'єктом дослідження в даній роботі можна назвати туризм у Чернігівській області.

Предметом дослідження виступає повоєнний розвиток туризму в Чернігівській області.

Метою дослідження є вивчення теоретичних основ дослідження туризму та окреслення перспектив повоєнного розвитку туризму у Чернігівській області. Для досягнення поставленої мети необхідно виконати наступні завдання:

1. Дослідити поняття та сутність туризму.
2. Розглянути особливості та надати класифікацію туризму.
3. Надати характеристику методам дослідження туризму.
4. Визначити особливості туризму в Чернігівській області.
5. Проаналізувати перспективи повоєнного розвитку туризму у Чернігівській області.

Методами дослідження виступають системний підхід, метод гіпотези та припущення. Серед емпіричних методів, в ході виконання роботи, були використані порівняння, моніторинг, а серед універсальних методів застосовувались абстрагування, аналіз, індукція та синтез.

Робота складається з вступу, 2 розділів, 6 підрозділів, висновків, списку використаних джерел; містить 72 сторінки тексту, 22 рисунка, 5 таблиць. Список використаної літератури включає 60 найменувань джерел.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТУРИЗМУ

1.1. Поняття та сутність туризму

Маючи дуже довгу історію розвитку, туризм до теперішнього часу не отримав однозначного визначення. Наука про туризм постійно перебуває в стані розвитку. Майже не видається за можливе сформулювати та надати єдине визначення поняття «туризм», котре повністю могло б охопити всі його характерні властивості. Стосовно його трактування, то тут думки науковців та інформація в джерелах розходяться і можна побачити різні погляди.

Звісно, найважливішим нормативно-правовим документом, котрий регулює особливості здійснення туристичної діяльності в Україні є Закон України «Про туризм», котрий характеризує поняття туризм наступним чином: «Туризм – це тимчасовий виїзд особи з місця проживання в оздоровчих, пізнавальних, професійно-ділових чи інших цілях без здійснення оплачуваної діяльності в місці, куди особа від'їжджає» [1].

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про туризм», туристом можна назвати особу, котра здійснює подорож по Україні або до іншої країни з не забороненою законом країни перебування метою на термін від 24 годин до одного року без здійснення будь-якої оплачуваної діяльності та із зобов'язанням залишити країну або місце перебування в зазначений термін [1]. Виходячи з даного визначення, що надане законодавством нашої країни, можна зробити висновки та виділити наступні характерні ознаки, за якими окреслюється сутність поняття «турист»:

- Фізична особа
- Час подорожі коливається в межах від 24 годин до 1 року
- Мета подорожі має бути не пов'язана з отриманням доходів

Дані важливі ознаки, вводяться з метою розрізнення та вилучання із числа різних інших груп людей, як-от, приміром, такі як трудові мігранти, які на

постійній основі покидають місце проживання задля здобуття заробітку у пункті призначення чи, наприклад, тимчасово вимушено переміщенні особи, що залишають локацію, де вони раніше мешкали у зв'язку з незалежними від них причинами [28, с. 30].

На нашу думку, доцільно розглянути важливе визначення, котре було сформульоване та надане фахівцями Всесвітньої туристичної організації (ЮНВТО), котра займається просуванням стійкого й загальнодоступного туризму. Вони окреслюють поняття таким чином: «Туризм – це соціальне, культурне й економічне явище, що викликане діяльністю осіб, які подорожують і перебувають в місцях, що знаходяться за межами їх звичайного середовища, для відпочинку, бізнесу та в інших цілях». Також відвідувачами визначають тих людей, які здійснюють подорожі та задля виокремлення серед них туристів застосовують інші ознаки, такі як: тривалість знаходження (не має перевищувати один рік та бути меншою однієї доби); надання туризму серед інакших сфер занять першочергового значення (ціллю мандрівки не повинно бути виконання оплачуваних робіт у межах місця знаходження) [34].

Для того, щоб краще зрозуміти поняття і сутність туризму, варто розглянути його трактування в науковій та довідковій літературі, що надається науковцями і експертами з різними поглядами та точками зору (табл. 1.1).

Проаналізувавши окреслення багатогранного поняття туризму в різноманітній літературі, варто зауважити, що будь-яке з його визначень не включає в себе момент одержання прибутку під час туристичної подорожі. Узагальнюючи, можна сказати, що туризм виступає популярною формою для організації відпочинку у вільний час, влаштування дозвілля, дослідження Батьківщини, навколишньої місцевості, довкілля, пізнання історичного контексту, культурних особливостей, спадщини певних місць.

Таблиця 1.1

Визначення поняття «туризм» у літературі

Автор літератури	Визначення поняття
Бейдик О. О.	Туризм – форма масового подорожування та відпочинку з метою ознайомлення з навколишнім середовищем, що характеризується екологічною, освітянською та іншими функціями.
Богданова Ж. А.	Туризм виступає з одного боку, діяльністю людини (споживача туристичних послуг) спрямована на задоволення потреб у відпочинку, лікуванні, пізнавальних, ділових та інших цілях і передбачає її тимчасове переміщення з основного місця проживання, що призводить до ряду соціально-економічних відносин. З іншого боку, туризм – це форма ведення бізнесу, що ставить за основну мету отримання прибутків за допомогою організації й забезпечення чужого відпочинку.
Гордієнко К. Д.	Туризм – це тимчасовий виїзд особи з місця її постійного проживання в оздоровчих, пізнавальних, професійно-ділових чи інших цілях без здійснення оплачуваної діяльності в місці перебування.
	Туризм – діяльність осіб, котрі здійснюють поїздки і перебувають у місцях, що знаходяться за межами звичайного середовища на термін від 24 годин до одного року, з будь-якою метою, але без здійснення діяльності, що оплачується з джерел, що розташовуються у місці відвідування.
Сокол Т. Г.	Туризм представляє собою сферу діяльності людей, що пов'язана з подорожами та мандрівками, а також вона виконує ряд функцій політичного, економічного й культурного характеру. Всі ці функції проявляються як на рівні особистості, так і загалом на рівні суспільства.

Таблиця складена автором за матеріалами: [9, 10, 14, 22]

Існує ще один варіант осягнення різнобічного поняття «туризм», а саме за його складовими, тут яскраво виділяються три основних підходи: споживчий, соціокультурний та економічний (рис. 1.1).

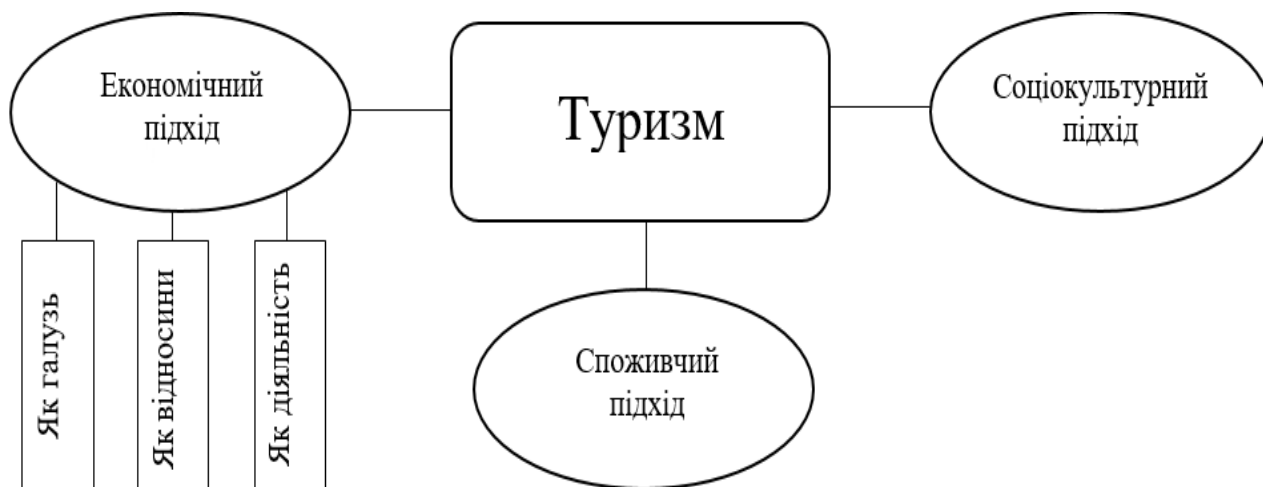

Рис. 1.1. Основні складові поняття «туризм» [44]

В тлумаченнях, що стосуються споживчого підходу, вченими у поняття «туризму» на включаються відносини людей, що пов'язуються з отриманням доходу від туристичної діяльності в місцях постійного проживання, а це в свою чергу демонструє виключно споживчу функцію туризму. В подібних визначеннях зазвичай не передбачаються відносини, які виникають у тих, хто займається інформуванням, мотивацією, пропозицією різних варіантів можливої мети подорожі, транспортуванням чи супроводом, забезпеченням проживання, лікування, зв'язку, безпеки тощо. На відміну від туристів, люди, що виконують вищезгадані обов'язки, діють в місцях, де вони постійно проживають, і зацікавлені в тому, щоб отримати дохід.

До науковців, котрі характеризують туризм саме з точки зору споживчого підходу можна віднести М. П. Мальську та В. В. Худо. Вони наголошують на тому, що туризм виступає різновидом рекреації, одним із видів активного відпочинку, за допомогою якого відтворюється притаманна сучасному світу тенденція, при якій пріоритет надається динамічному дозвіллю, під час якого відновлення сил та працездатності поєднується з пізнавальною діяльністю [25, с.

32]. Подібне бачення мають А. В. Антонова та Ю. А. Краснова, котрі також пов'язують туризм саме з поняттям рекреації. Науковиці відзначають, що туризму насамперед притаманна обов'язковість переміщення людини поза межі постійного місця мешкання та надають характеристику туризму, в якості форми рекреації і як активному виду відпочинку [20, с. 134].

Також певну думку відносно поняття «туризм», мають науковці, котрі концентруються на його соціокультурній функції. До подібних відноситься визначення, що було наведене ООН в якості одного з перших офіційних формулювань в 1954 році. Воно пояснює поняття наступним чином: «Туризм – це активний відпочинок, що впливає на зміцнення здоров'я, фізичний розвиток людини, пов'язаний з пересуванням за межами постійного місця проживання». Подібний акцент саме на рекреаційному туризмі робить також і Н. Крачило, на його думку, туризм є різновидом рекреації та активного відпочинку, під час якого відбувається поєднання працездатності з пізнавальними, оздоровчими, спортивними й культурно-розважальними цілями [44].

За умови якщо поглянути на туризм з іншого кута зору, а саме з економічного погляду, то це комплексний економічний сектор, який включає значну кількість різнопланових видів бізнесу. Значний відсоток робочої сили країни працює в індустрії туризму. У секторі туризму працює значний відсоток зайнятого населення країни. Також слід врахувати, що наявні 50 інших дотичних галузей господарства, залучених до туристичної діяльності. Протиепідемічні міри та санітарні заходи, зумовлені поширюванням пандемії COVID-19, та повномасштабне вторгнення Росії в Україну, що почалось у 2022 році особливо сильно повпливали на показник зайнятості. Різкий спад діяльності був зафіксований в авіаперевезеннях, страхуванні та інших дотичних галузях, а не тільки в туристичних підприємствах, готелях, ресторанах і музеях, що в свою чергу лише підтверджує дійсно значне погіршення ситуації [28, с. 32].

Можна сказати, що туризм виступає галуззю економіки, до якої входить діяльність організаторів подорожей, агентів та посередників. Як вітчизняні, так і іноземні вчені слідують подібної думки, суть якої полягає в зіставленні терміну «туризм» як діяльності специфічних суб'єктів (туристичних операторів) та туриста як виняткового суб'єкта, що його споживає.

У зазначених вище роз'ясненнях визначення «туризм» обмірковується та досліджується саме із споживчого погляду туриста. Оскільки складником туризму в якості виду економічної діяльності є послуга, а характерною відмінною рисою послуги можна назвати корисні ефекти, які досягаються під час процесу її надання, то таким чином матеріалізованих результатів немає. До того ж наявний існує нерозривний зв'язок між послугами та споживачами, а також постачальниками цих послуг. Сам термін «туризм» має включати суб'єктів, які напряду без посередників надають послуги із задоволення потреб туристів (транспортні компанії, готелі, заклади громадського харчування, екскурсійні бюро, перекладачі, сувенірні крамниці, культурні заклади, музеї та інші атракції відповідної туристичної дестинації), а не лише діяльність організаторів та посередників, які займаються забезпеченням та заохочують фізичних осіб провести час на локаціях, відмінних від місця їх постійного проживання (туроператори, турагенти тощо).

Проте можна виділити певну наявну проблему при окресленні ключових елементів туризму в ролі економічного явища, а саме виділення суб'єктів господарювання, що відносяться до туристичних чи навпаки не відносяться до них. Як приклад можна зазначити наступні підприємства: готелі, музеї, чартерні авіакомпанії, які можна безперечно класифікувати як виключно туристичні елементи, в той же час такі установи, як заклади харчування, магазини, компанії, що займаються виробництвом товарів і продукції, діяльність транспорту в містах та між ними є змішаними суб'єктами, адже активно споживає і використовує

їхні послуги як місцеве населення, так і інші люди, котрі не виступають туристами [28, с. 32-33].

Серед прихильників економічного підходу наявна така думка, що туризмом також можна назвати виняткову форму, коли туристи використовують деякі матеріальні блага, товари й послуги та яка виділяється в окрему галузь економіки, що може забезпечити туриста всім, що є необхідним, а саме: транспортними засобами, закладами розміщення, громадського харчування, послугами у сфері дозвілля, розваг та повсякденного життя [21]. Подібної ідеї дотримується і Бондаренко М. П. та вона зазначає, що «Індустрія туризму – це комплекс різнопланових напрямків економічної діяльності, котрі взаємодіють напряду чи опосередковано. Вона може задовольнити потреби та запити потоку туристів та при цьому постає імпульсом для суспільно-економічних процесів в сучасному динамічному світі» [11].

Ми вважаємо, що доцільним буде детальніше звернути увагу на згадуване вище важливе поняття «туристичний оператор». Туристичні оператори відіграють дуже вагомую роль у туризмі, оскільки вони займаються розробкою туристичних маршрутів, забезпечують їх обслуговування, нормальну роботу туру і надання послуг, готують рекламно-інформаційні видання для своїх продуктів, розраховують ціни, передають тури агентам для подальшої їх реалізації. Туроператори не тільки виконують роботу по розробці й просування турів, а й загалом позитивним чином діють на дестинації, сприяючи їх вдосконаленню та популяризації. Отже, в Законі України «Про туризм» пропонується наступне окреслення поняття «Туристичний оператор (туроператор) – юридична особа, створена згідно із законодавством України, для якої виключною діяльністю є організація та забезпечення створення туристичного продукту, реалізація та надання туристичних послуг, а також посередницька діяльність із надання характерних та супутніх послуг і які в установленому порядку отримали ліцензію на туроператорську діяльність» [1].

Також в постанові Кабінету Міністрів України «Про затвердження Ліцензійних умов провадження туроператорської діяльності» сказано, що туроператорська діяльність являє собою діяльність туристичних операторів з організації та забезпечення створення туристичного продукту, реалізації та надання туристичних послуг щодо виїзного, в'їзного та внутрішнього туризму [2].

На схемі, яка була наведена вище (рис. 1.1), можна помітити, що економічний підхід поділяється на три підгрупи, виділені М. І. Колосінською після проведення дослідження. Вона виокремлює визначення, що надають характеристику туризму як галузі; як відносинам та як діяльності. Відповідно до галузевого принципу туризм трактується в якості незалежної сфери економіки країни, в рамках котрої відбувається утворення виняткового турпродукту, а саме товару або ж послуги з метою забезпечення потреб осіб, що мандрують. За умови розгляду туризму, як відносини, варто буде сказати, що тут він виступає сукупністю явищ і зв'язків, що постають під час процесу переміщення та знаходження осіб на локаціях, які значним чином є відмінними від їх постійного місця мешкання або роботи. Щодо туризму в ролі діяльності, то сюди пасує визначення, що трактує його як особливий вид міжособистісної діяльності, що в умовах інтеграції життя став формою використання вільного часу [17].

Отже, можна сказати, що практика демонструє туризм в якості сфери, що наразі найбільш динамічно розвивається. Через це та ряд інших причин, наприклад, таких як багатогранність явища, важко надати поняттю «туризм» одне визначення, що могло б повною мірою його охарактеризувати. Заради повнішого осмислення змісту і сутності даного терміну було розглянуто різні думки, бачення та точки зору.

1.2. Класифікація туризму

В контексті постійного розвитку туристичної індустрії у світі та в Україні актуальним є проведення аналізу класифікації туризму. Процеси інтернаціоналізації економік та запровадження новітніх технологій сприяють появі й розвитку абсолютно нових напрямків в туризмі. Проведши дослідження, можна побачити, що у науці представлена значна кількість різноманітних класифікацій різновидів туризму за відмінними ознаками. Безперечно, можна надавати перевагу кожній з них, проте краще намагатись визначити найбільш підходящу та оптимальну.

Почати дослідження питання класифікації туризму, на нашу думку, доцільно зі згаданого вище Закону України «Про туризм». Він виступає в ролі законодавчої бази для туристичної галузі в нашій країні, тому слід розглянути його першим. Якщо ознайомитись із ст. 4 Закону України «Про туризм», то в ній надається більш загальна класифікація туризму за організаційними формами, де виділяється міжнародний і внутрішній туризм.

- До міжнародного туризму належать: в'їзний туризм – подорожі в межах України осіб, які постійно не проживають на її території, та виїзний туризм - подорожі громадян України та осіб, які постійно проживають на території України, до іншої країни.
- Внутрішнім туризмом є подорожі в межах території України громадян України та осіб, які постійно проживають на її території [1].

Також за Законом України «Про туризм» в залежності від категорій осіб, котрі здійснюють туристичні подорожі, їх цілей, об'єктів, які використовуються або відвідуються та інших ознак, можна виділити наступну класифікацію видів

туризму (рис. 1.2):

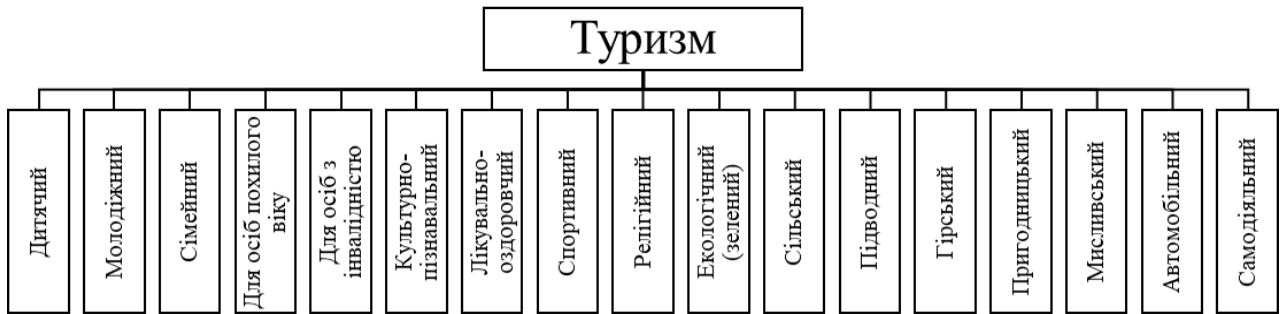

Рис. 1.2. Види туризму за Законом України «Про туризм» [1]

Безсумнівно, дана класифікація не розкриває повністю усі види та напрями, наявні в туризмі. Крім того види туризму подаються змішаними за різними характерними рисами класифікації, наприклад, за ціллю поїздки, способом пересування, віковою групою та іншими ознаками.

З метою більш глибокого розуміння сутності туризму варто розглянути інші варіанти його класифікації. Відносно наукових способів класифікації, доцільним буде розглянути бачення М. П. Крачило, оскільки зі свого боку ним була висунута пропозиція виділяти класи, форми та види туризму. Спираючись на думку даного вченого, туризм можна розділити на два масштабних класи: внутрішній (національний) та іноземний. Основна мета внутрішнього туризму – забезпечення обслуговування населення своєї держави. До цілей іншого класу, а саме іноземного туризму, відноситься надання послуг зкордонним туристам, котре виступає у ролі сукупності обмінів і поїздок, реалізованих базуючись на міждержавних угодах, беручи до уваги актуальний міжнародний устрій та порядки. Серед виділення форм туризму зазначеним вище експертом М. П. Крачило рекомендується класифікувати їх за різними характерними ознаками. За методом організації туризм можна поділити на організований і неорганізований, а також розрізняють ще індивідуальний та груповий види. Окрім цього туризм за М. П. Крачило ділиться стосовно строків і ривалості перебування у поїздки на короткостроковий та довгостроковий, за територіальними рисами

класифікується внутрішній туризм на місцевий та дальній, натомість іноземний за показником охоплення території – на внутрішньоконтинентальний, міжконтинентальний та навколосвітній. Щодо інтенсивності туристичних потоків, то тут відзначаються постійний та сезонний види туризму. Далі, дивлячись на віквий діапазон осіб, що приймають участь в подорожі, окреслено дитячий, молодіжний та туризм дорослих людей (деколи окремо відділяють так званий туризм для людей «третього віку»). За ідеєю М. П. Крачило класифікація туризму може яскраво визначатись за ціллю туристичної поїздки. Науковець пропонує увазі дослідників виділення таких видів туризму: курортно-лікувального, культурно-розважального, пізнавально-ділового, або ж спеціалізованого, релігійного, промислового та спортивного. Орієнтуючись на різновиди транспортних засобів та способи пересування, які використовуються туристами, в такому разі туризм ділиться на наступні види: автомобільний, автобусний, мотоциклетний, авіаційний, залізничний, морський, річковий, гужовий (транспортні засоби переміщуються тваринами), пішохідний, велосипедний, водний, підводний, лижний, спелеологічний, комбінований або змішаний [26, с. 31-34].

Ознайомившись з різними джерелами, інформацією та підходами було систематизовано, узагальнено та виділено наступну класифікацію видів туризму (табл. 1.2):

Таблиця 1.2

Класифікація видів туризму

Назва ознаки	Види туризму
Географія подорожі	Внутрішній (приміський, дальній) Міжнародний (внутрішньоконтинентальний, міжконтинентальний, навколосвітній)
Напрямок туристичного потоку	В'їзний Виїзний

Продовження табл. 1.2

Мета поїздки	Рекреаційний Оздоровчий Пізнавальний Професійно-діловий Науковий (конгресовий) Спортивний Шоп-тури Пригодницький Релігійний Ностальгічний Екологічний Екзотичний Елітарний Курортний Транзитний Військовий Промисловий Етнічний Ностальгічний Екстремальний Лікувальний Культурно-розважальний Комбінований
Джерело фінансування	Соціальний Комерційний
Спосіб пересування	Пішохідний Авіаційний Автобусний Морський Річковий Автомобільний Залізничний Мотоциклетний Велосипедний Змішаний
Кількість учасників	Індивідуальний Сімейний Груповий
Вік подорожуючих	Дитячий Молодіжний Сімейний «Третього віку»
Тривалість перебування	Короткостроковий Довготривалий

Продовження табл. 1.2

Розташування туристичного місця	Гірський Водний Сільський Приміський
Інтенсивність туристичного потоку	Постійний Сезонний
Організаційна форма	Організований Неорганізований (самодіяльний)
Ступень підготовки	Запланований Спонтанний

Таблиця складена автором за матеріалами: [17, 18]

Підбиваючи підсумки того, що було викладено вище, можна повідомити, безсумніву, що туризм є багатогранним явищем та через це представити чітко визначену класифікацію видів туризму є дуже складним завданням. Проте загалом основний підсумок сутності даної класифікації полягає у виокремленні певних характерних видів та форм туризму за багатогранними та різноманітними напрямками.

1.3. Методи дослідження туризму

Певна річ, що в сучасному динамічному середовищі з ціллю туристичного розвитку регіону, країни й загалом світу, будування успішних прогнозів та дієвої й результативної політики держави в сфері регулювання туризму на даному етапі вже стає неможливим обходитись без використання окремих методів і методик дослідження туризму.

Почати розгляд даного питання слід із з'ясування поняття методів дослідження. Професор О. І. Шаблій трактує дане поняття наступним чином: «Метод дослідження – це система розумових і (або) практичних операцій (процедур), які націлені на розв'язання певних пізнавальних завдань з урахуванням певної пізнавальної мети» [40]. Загалом, метод дослідження прийнято вважати комплексом підходів, процедур, методів та інструментів, які

застосовуються з метою одержання прогресивних відомостей, усвідомлення сучасних явищ, виявлення певних закономірностей і послідовностей, розв'язання наукових або практичних задач, проблем, перешкод [19].

Зазвичай, можна чітко прослідкувати, як науковий складник при дослідженні туристичної сфери вступає у міцну взаємодію з різносторонніми напрямками науки і при цьому є необхідність глобальному використанні практичних результатів, наробок та досягнень в області різних наук. В якості прикладу, котрий доводить дану думку, можна навести пов'язаність міжнародного туризму з історичними науками будь-якої країни або території, це обумовлюється існуванням спадщини, залишеної після діяльності людей на цих просторах протягом різних періодів історії, проте саме ця спадщина виступає яскравим предметом уваги, який залучає туристів. Також не можна не згадати наскільки тісно зв'язана географія з туризмом. При подібних дослідженнях у першу чергу звертається увага на територіальні й кліматичні характерні риси та особливості певної місцевості, котрі в результаті стають причиною внутрішніх та навіть міжнародних туристичних переміщень.

Ми думаємо, що поміж найбільш поширених методів дослідження туризму варто використовувати наступну їх сукупність: метод ідеалізації, описовий, картографічний, статистичний, польових досліджень, метод SWOT-аналізу та багато інших.

Почати хотілося б з цікавого методу ідеалізації, під котрим можна розуміти розроблення так званих ідеальних моделей. Після цього здійснюється порівняння ситуації, яку наразі вивчають і досліджують, з ідеальним варіантом. Незважаючи на свою своєрідність, цей метод є складним та потребує того, щоб під час його застосування використовувались особливості певних інших методів (моделювання, аналогії, абстрагування тощо). Концепція ідеальних моделей поширена в багатьох галузях науки. Якщо ж наводити приклади логічні до туризму, то тут можна згадати концепцію «ідеального міста Н. Блажко» (у даній

моделі аявні всі можливі властивості міст). На практиці можливо сформувавши певні ідеальні об'єкти стосовно всіх, які є в реальності, територіальних систем та займатись дослідженням цих систем саме на їхніх моделях, а потім проводити порівняння наявного з ідеальним [19].

Щодо описового методу, то він є більш звичним та стандартним. Загалом під описом розглядається структурована характеристика певної місцевості й узагальнення одержаної інформації, що подається в теоретичній формі, тобто здійснюється систематизація, пояснення разом з побудовою теорії. Описова стадія є найдовшою за своїм існуванням в процесі розвитку туристичної географії. Зазвичай спочатку дослідники виконують накопичення первинної інформації. Її збір здійснюється за допомогою прямих емпіричних спостережень, які на наступному етапі узагальнюються за допомогою маршрутних спостережень. З накопиченням географічної та туристичної інформації виникла потреба у її впорядкуванні, задля цього почали робити загальні статистичні дослідження конкретних територій, складати карти різної тематики. Виявлення специфічного, унікального й неповторного в об'єктах, що досліджуються має вагомий значення для описів, що здійснюються в туристичній сфері.

В контексті розгляду методів дослідження туризму не можна не згадати картографічний метод. Даний метод представляє собою групування та узагальнення результатів, отриманих під час географічних досліджень, що постають у формі вже готових карт, планів, картографічних моделей або картосхем. Безперечно, одну з ключових ролей в процесі дослідження територіальних закономірностей тих чи інших об'єктів або явищ виконує дійсно саме карта. Її складання є вагомим підсумком і демонструє результат географічних досліджень, що були здійснені раніше. В класифікації туристичних карт виділяють: оглядові; маршрутні, де місцевість відтворюється в сукупності із відповідним навантаженням, яке наявне під час туристичних маршрутів (пішохідних, автомобільних, комбінованих та ін.) та плани міст із

переліком об'єктів туристичної інфраструктури. Схожі карти повинні виконувати важливу функцію орієнтира на певній території, тому вони мають чітко відтворювати наявні відносини туристичних об'єктів на певній території, з метою того, щоб стати надійним засобом їх вивчення. Серед важливих авдань саме туристичного картографування науковці-географи М. Й. Рутинський та О. В. Стецюк виділяють наступні:

- пояснення регіональних закономірностей розміщення природних, історико-культурних та рекреаційних ресурсів;
- оцінка рівня використання розважально-туристичних ресурсів, розвитку туризму та поточного стану навантаження на місцевість;
- розробка якнайвигідніших варіантів розвитку та вдосконалення територіальної організації туризму ґрунтуючись на всебічному аналізі природних і соціально-економічних факторів [33].

Статистичні методи дослідження гарним чином зарекомендували себе як в процесі вивчення туризму, так і багатьох інших сфер діяльності. Частіше за все при географічних та туристичних дослідженнях використовують подібні статистичні показники, як чисельність туристів за одиницю часу, які відвідали певне місце; кількість днів із ночівлею, проведених туристами; кількість ліжко-місць в цілорічному і сезонному обчисленні; об'єм наданих туристично-рекреаційних послуг у грошовому вираженні; обсяг доходів від туризму тощо. Серед проблем цього методу дослідження можна виділити недостатність та обмеженість статистичних даних, які характеризують розвиток туризму на міжнародній арені та й в Україні. У вітчизняних джерелах вони оприлюднюються не в повній мірі. Необхідна інформація є вибірковою та частково, що не дає змоги повноцінно проаналізувати розвиток туризму у світі й всередині нашої країни. Через цю причину вченим доводиться користуватися значно дорожчими способами для отримання всієї необхідної інформації про туризм [35].

Варто згадати і про метод дослідження туризму, що відносно нещодавно з'явився, а саме SWOT-аналіз (Strengths (Сили), Weaknesses (Слабості), Opportunities (Можливості), Threats (Загрози)). Дана SWOT-модель була заснована на черговості кроків, які разом допомагають вибрати необхідні стратегії. Внутрішній стан відображається в основному в Силах та Слабкостях, а зовнішній – в Можливостях та Загрозах. Даний метод SWOT-аналізу дає змогу провести досить детальне вивчення зовнішнього й внутрішнього середовища. Підсумком ефективно здійсненого SWOT-аналізу повинні виступати доцільні, раціональні й результативні кроки, відносно реагування (слабкого, середнього й сильного) згідно з сигналом (слабким, середнім або сильним), що надходить від зовнішнього середовища [37].

Наразі стає недостатнім використання лише класичних досліджень в туризмі, через це з'являються нові методики та методи вивчення туристичної галузі. Саме тому далі, ми вважаємо, що необхідно зосередитись на ряді наявних принципів, підходів, способів та інструментів, щоб здійснювати дослідження туристичної галузі з різних сторін з метою кращого її розуміння (рис. 1.3):

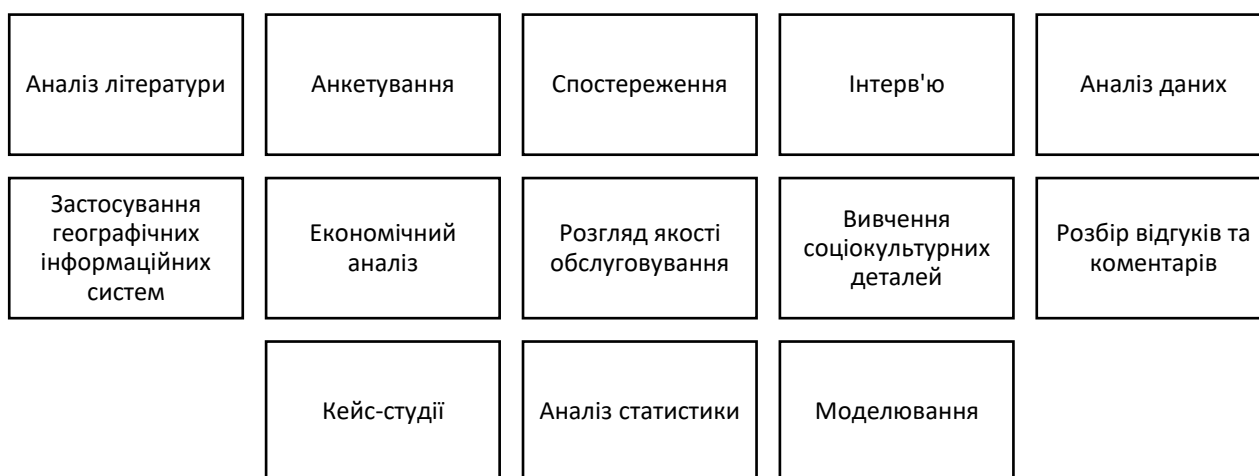

Рис. 1.3. Підходи до дослідження туризму [23]

1. Аналіз літератури. Ретельне і структуроване дослідження літературних джерел надає можливість збирати, глибоко вивчати та проводити аналіз доступних видань, праць, статей, наукових узагалень та загалом матеріалів дотичних до сфери туризму.
2. Опитування та анкетування. Проведення опитувань туристів, місцевого населення та інших зацікавлених сторін допомагає збирати, а потім обробляти інформацію стосовно їх уподобань, потреб та різноманітних ідей, думок відносно туризму.
3. Спостереження. Безумовно, до досліджень в сфері туризму можна віднести спостереження за тим, як ведуть себе подорожуючі в різноманітних місцях, їх взаємодією з навколишнім середовищем, уподобаннями, звичками і відповідними діями на різні події та загалом динамікою туристичних потоків.
4. Інтерв'ю. Це стосується здійснення розмов, діалогів і обговорень між фахівцями туристичної індустрії, представниками місцевої адміністрації та іншими поважними діячами, котрі можуть допомогти більш повно досягнути труднощі, перспективи та посприяти отриманню передової безцінної інформації.
5. Аналіз даних про продаж та бронювання. Вживання вищезгаданих статистичних методів задля опрацювання і дослідження показників продажу та бронювання готелів, авіаквитків, дає змогу отримати дані про тенденції, тренди та загалом те, що є наразі популярним.
6. Застосування географічних інформаційних систем (ГІС). ГІС – це інформаційно-обчислювальна система, призначена для запису, збереження, модифікації, керування, аналізу та відображення різноманітних форм географічної інформації. Велика кількість дослідників використовують ГІС у сфері вивчення питань туризму, включаючи можливість аналізу просторових даних, таких як місцезнаходження туристичних об'єктів, транспортних шляхів, готелів, а це надає змогу сформулювати стратегії розвитку туристичних зон.

7. Економічний аналіз. Вивчення економічних засад туризму, його впливу на економіку певної місцевості, показник зайнятості, фінансові потоки, можна провадити за допомогою економічного аналізу.
8. Розгляд якості обслуговування. Занурюючись у питання дослідження того, як туристи сприймають рівень якості сервісу, в такому випадку можна використовувати анкетування, поглиблене інтерв'ю, фокус-групи та інші методи.
9. Вивчення соціокультурних деталей. Для проведення оцінки впливу спричиненого туризмом на деякі сфери, зокрема культуру, звичаї та загалом спосіб життя здебільшого використовуються етнографічні методи, спостереження та аналіз соціокультурних змін.
10. Розбір відгуків та коментарів. Відгуки та коментарі з враженнями, думками, зауваженнями, залишені туристами у соціальних мережах, на сайтах, веб-ресурсах і т. п. є цінним і важливим джерелом інформації щодо їхніх відчуттів і вимог, тому на них слід звертати увагу під час досліджень.
11. Кейс-студії. Задля проведення розгляду, а потім розв'язання конкретних проблемних ситуацій, складних туристичних програм чи загалом перешкод розвитку конкретних територій можна скористатись методом кейс-студії для більш детального осмислення окремих сторін туристичної галузі.
12. Аналіз статистики. Здійснення опрацювання наявних статистичних показників, наданих різноманітними організаціями і установами туристичної галузі спричинене необхідністю надання класифікації видів туристичної діяльності та дослідження туристичних потоків.
13. Моделювання. Впровадження використання інноваційних комп'ютерних моделей для того, щоб надати прогнози можливих векторів та перспектив розвитку туризму, враховуючи різні сценарії розгортання подій [23, с. 56-58].

Підходи, методи та прийоми, наведені вище, є різноманітними й цікавими, а також їх огляд надає можливості для розширення сприйняття туристичної галузі та підтримки розвитку цієї надважливої сфери. Варто також розуміти, що

дослідження сфери туризму потребують якісного міждисциплінарного підходу, бо вони охоплюють соціальні, економічні, політичні та інші суспільні відносини, а також до них входять різноманітні підходи, техніки та інструменти.

Якщо розглянути перспективи вже для подальших досліджень, то сюди, ми вважаємо, можна з впевненістю віднести оволодіння важливістю передових технологій, наприклад, блокчейном (являє собою розподілену базу даних, яка зберігає упорядкований ланцюжок певних даних та записів, котрий постійно стає довшим), глобальний комплексний розбір впливу масштабних криз, зумовлених пандемією COVID-19 та зброєю агресією Росії проти України на туризм та пріоритетне розроблення і впровадження стратегій адаптації та відновлення у післявоєнний період.

Загалом, про наявну в сучасному світі систему методів досліджень туризму, можна сказати те, що вона має досить велику кількість відмінних засобів і способів для здобуття наукової істини. В процесі вивчення того чи іншого визначеного об'єкта переважно використовують не тільки один метод, а сукупність таких методів, підходів і прийомів, це натомість надає можливість найповнішим чином та разом з тим з найбільш ефективними зусиллями досягнути необхідної мети.

РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ У ЧЕРНІГІВСЬКІЙ ОБЛАСТІ

2.1. Рекреаційно-туристичний потенціал регіону

Чернігівщина має потужний рекреаційно-туристичний потенціал, а саме багаті природні ресурси, історико-культурні пам'ятки й стародавні міста Чернігівщини (Чернігів, Новгород-Сіверський, Ніжин, Батурин та багато інших).

Дослідження рекреаційно-туристичного потенціалу регіону, з нашої точки зору, доцільно розпочати з розгляду географічних особливостей знаходження регіону. Чернігівська область знаходиться в північно-східній частині України, на лівому березі середньої течії Дніпра, у басейні річки Десни. Велика частина регіону розташувалася у Придніпровській низовині, а його південно-східна частина розмістилася в межах Полтавської рівнини. Головна водна артерія Чернігівщини – річка Десна, котра перетинає область із північного сходу на південний захід з її притоками – Сейм, Снов, Білоус, Остер та Убідь. Також могутній Дніпро і його ліва притока Сож протікають по північно-західному кордону області [27, с. 78-79].

Хотілося б окремо відзначити, що Чернігівська область має відносно гарні кліматичні умови для розвитку туризму, оскільки вона знаходиться у межах природних зон лісостепу й мішаних лісів та має помірно-континентальний клімат з достатньою кількістю опадів, теплим літом і порівняно м'якою зимою. Окрасою та особливістю регіону виступають ліси, що займають майже четверту частину території області, та понад 1 200 річок, найбільшими серед них є вищезгадані Дніпро і Десна [24].

Чернігівська область в якості адміністративної одиниці була утворена 15 жовтня 1932 року. Її площа становить 31,9 тис. км² та, виходячи з цього, вона виступає однією з найбільших областей України і становить 5,3 % її території. Розташована у північній частині нашої країни і межує з Російською Федерацією

(225,09 км держкордону), Республікою Білорусь (232,61 км держкордону), Сумською, Полтавською та Київською областями [59].

Не можна не згадати, що Чернігівська область посідає одне з передових місць в Україні за кількістю наявних пам'яток саме культурної спадщини. Велика кількість з них віднесена до найвизначніших творінь світового мистецтва, а це в свою чергу більше ніж 9 тис. пам'яток, з яких – 1881 має національне значення. Чернігівська область займає одне з провідних місць в Україні за кількістю об'єктів культурної спадщини. В регіоні на обліку держави знаходиться 7370 (12728 разом з внутрішньоконструктивними) об'єктів культурної спадщини, включаючи 4663 (8974 разом з внутрішньоконструктивними) пам'яток археології, 2541 (3588 разом з внутрішньоконструктивними) пам'яток історії, 166 об'єктів монументального мистецтва. Чернігівщина – це єдиний регіон нашої країни, де туристи можуть на власні очі побачити збережену третину архітектурних пам'яток давньоруського періоду. Більша частина з них розташовується в обласному центрі – Чернігові [13, с. 13-14].

Ми пропонуємо задля проведення дослідження звернутись до надважливого Державного реєстру нерухомих пам'яток України (ДРНПУ). Він представляє собою список об'єктів культурного надбання, котрі беруться державою офіційно під контроль та охорону. Коли їх додають до реєстру, то далі вони отримують статус пам'яток. За даними, які подаються для огляду на офіційному сайті Міністерства культури та стратегічних комунікацій України щодо переліку об'єктів, занесених до Державного реєстру нерухомих пам'яток України Чернігівська область посідає 3 місце за кількістю пам'яток культурної спадщини національного значення, внесених до ДРНПУ (рис. 2.1). Число таких пам'яток на Чернігівщині складає 176 об'єктів. Випереджають її за цим показником тільки Хмельницька область (191 об'єкт) та місто Київ (234 об'єкта). Відповідно ці дані доводять, що Чернігівський регіон володіє значними неповторними обсягами

пам'яток культури, а це з точки зору рекреаційно-туристичного потенціалу є значною перевагою.

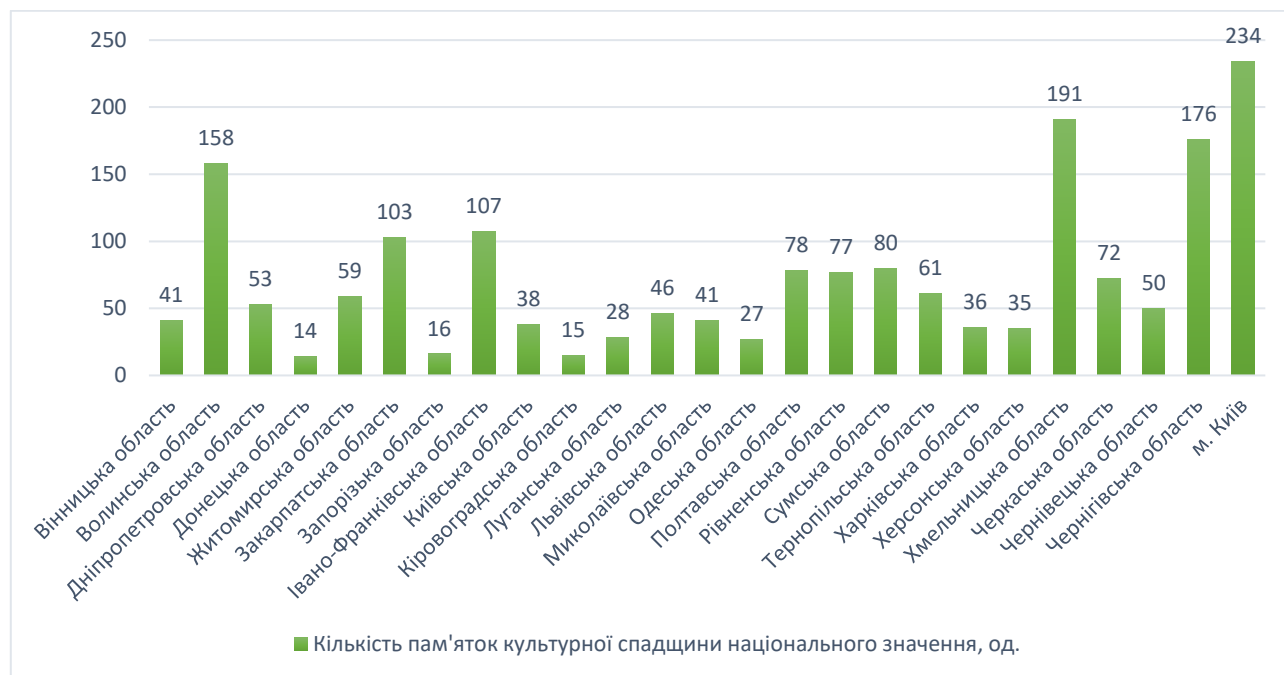

Рис. 2.1. Кількість пам'яток культурної спадщини національного значення за областями України, занесених до Державного реєстру нерухомих пам'яток України [46]

Існує твердження, що Чернігівщина виступає справжньою історичною скарбницею України, з чим ми погоджуємось. Саме Сіверський край може похвалитися збереженою третьою частиною від усіх наявних в нашій країні пам'яток домонгольської доби. Серед них слід відзначити такі грандіозні споруди, як П'ятницьку церкву, Спаський і Борисоглібський собори, Єлецький і Троїцько-Іллінський монастирі. Також відомий прадавній Чернігівський край своєю великою кількістю унікальних, цікавих і надзвичайних пам'яток історії та архітектури Княжої та Козацької доби, понад 200 з яких мають світове значення. Вони засвідчують та підтверджують визначну роль і місце Чернігівського князівства у процесі утворення Київської Русі та загалом Української держави. У Чернігівському регіоні знаходяться під державною охороною понад 2,4 тис. пам'яток історії та монументального мистецтва, понад 2,3 тис. пам'яток

археології. Крім того тут дуже часто проводяться роботи в галузі науки та досліджень [6].

Крім того в регіоні функціонує 3 національні заповідники Міністерства культури України («Чернігів стародавній», «Гетьманська столиця» і «Качанівка») та Меморіальний комплекс «Пам'яті Героїв Крут» Міністерства оборони України [13, с. 14]. Також важливо, що 14 населених пунктів області за Постановою Кабінету Міністрів України включено до Списку історичних населених місць України, які в свою чергу є туристичними центрами області (Чернігів, Батурин, Борзна, Ічня, Козелець, Короп, Любеч, Ніжин, Новгород-Сіверський, Остер, Прилуки, Седнів, Сосниця, Срібне) [4].

Скарбом не тільки Чернігівського краю, а й всієї України є Національний історико-культурний заповідник «Гетьманська столиця», що знаходиться в місті Батурин. До нього входять неоціненні історичні, архітектурні, культурні, археологічні і природні пам'ятки. Заповідник «Гетьманська столиця» складається з палацово-паркового комплексу Кирила Розумовського; Будинку генерального судді В. Кочубея; Цитаделі Батуринської фортеці; Музею археології міста Батурина; Воскресенської церкви, що слугує усипальницею гетьмана К. Розумовського; Кочубеївського парку; Миколо-Крупицького монастиря та інших об'єктів [30].

Ми думаємо, що доцільним буде розглянути місто Новгород-Сіверський, котре знаходиться близько до кордону з Росією, тому наразі його майже не відвідують туристи. Однак до початку повномасштабного вторгнення місто поступово розвивалось в якості туристичної дестинації і приймало чимало туристів. Найвизначнішою пам'яткою Новгород-Сіверського виступає історико-культурний музей-заповідник «Слово о полку Ігоревім». Вражає той факт, що це перший та єдиний державний музей України, який знайомить відвідувачів з визначною слов'янською літературою. Даний заповідник може продемонструвати туристам неповторний комплекс Спасо-Преображенського

монастиря, закладений у 11 ст., Успенський собор, дерев'яну Миколаївську церкву, Тріумфальну арку, торгові склади [27, с. 79].

Надати характеристику туристично-рекреаційного потенціалу неможливо без розгляду основного міста регіону. Йдеться про Чернігів, котрий виступає одним із найдавніших європейських міст. Завдяки багатому історичному минулому в Чернігові збережено понад 450 пам'яток історії, монументального мистецтва, археології, архітектури та садово-паркового мистецтва [31, с. 96].

Видатною та нетиповою атракцією міста можна назвати 12 чавунних гармат, котрі були встановлені на початку 20 ст. Один з надзвичайних соборів України – церква св. Катерини теж розташовується в Чернігові, її навіть називають «візитівкою» міста. Варті уваги мандрівників два чернігівських архітектурних ансамблі, а саме Єлецький та Троїцько-Іллінський монастирі, а також відомі Антонієві печери – 350-метровий комплекс підземних споруд [27, с. 79-80].

Звісно, не можна оминати увагою основний туристичний магніт міста та одну з найстаріших його місцевостей – Чернігівський Вал (Дитинець). Серед визначних об'єктів Валу слід назвати: Спасо-Преображенський (один з найстаріших храмів Русі) та Борисоглібський собори; Чернігівський колегіум (перший вищий навчальний заклад в Лівобережній Україні); Будинок Мазепи, або будинок Лизогуба з таємничими легендами. В сукупності з іншими архітектурними об'єктами Чернігівський Вал відноситься до складу видатного Національного архітектурно-історичного заповідника «Чернігів Стародавній» [47]. Всього в його склад входить 29 об'єктів, що включені до переліку Попереднього списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО.

На нашу думку, Чернігівщину можна назвати однією з небагатьох областей, де зосереджується вагомий рекреаційний та туристичний потенціал. Однією з причин цього є природні особливості області. Щодо природно-заповідного фонду, то мережа природно-заповідних територій Чернігівського краю налічує 669 об'єктів загальною площею понад 262 тис. гектарів, що становить 8,23%

площі області [8, с. 272]. В Чернігівському регіоні під охороною знаходяться близько 650 природних заповідних об'єктів, загальна площа яких складає понад 220 тис. гектарів. Відмінна ознака всієї Чернігівщини та, зокрема багатьох її заповідних об'єктів – це комбінація історичної та культурної спадщини з неповторною природною цінністю. Серед найвидатніших пам'яток в галузі садово-паркового мистецтва можна назвати Качанівський і Сокиринський парки та Тростянецький дендропарк. В межах території Чернігівської області також розташовуються Ічнянський та Мезинський національні природні парки [39, с. 23].

Серед захопливих та привабливих місць Чернігівщини, що можуть використовуватись в різних туристичних маршрутах слід виділити наступні: історико-археологічний музейний комплекс «Древній Любеч» з пам'ятками періоду Київської Русі й українського національного Відродження; місто Ніжин з практично повністю збереженою історичною забудовою; місто Седнів, розташоване на річці Снов, з великою кількістю цінних та загадкових пам'яток; місто Козелець, що пов'язане з відомою родиною Розумовських; вражаючу Мезинську палеолітичну стоянку первісної людини та ще багато іншого.

В контексті сучасних подій та повномасштабної війни ми маємо продемонструвати сумну статистику пошкоджень об'єктів, до якої, на жаль, входить і Чернігівський регіон. Жахаючою є загальна кількість пошкоджених пам'яток культурної спадщини в Україні внаслідок російського вторгнення – 1333 об'єкти, що було підраховано станом на кінець січня 2025 року. З них 131 пам'ятка національного значення та 1126 пам'яток місцевого значення. Постраждали пам'ятки культури у 18 областях нашої країни та місті Київ. За статистичними даними найбільша кількість пам'яток пошкоджена в Харківській, Херсонській, Донецькій, Одеській, Київській та Чернігівській областях. На Чернігівщині від початку повномасштабного вторгнення було пошкоджено 65 пам'яток культури (рис. 2.2) [45].

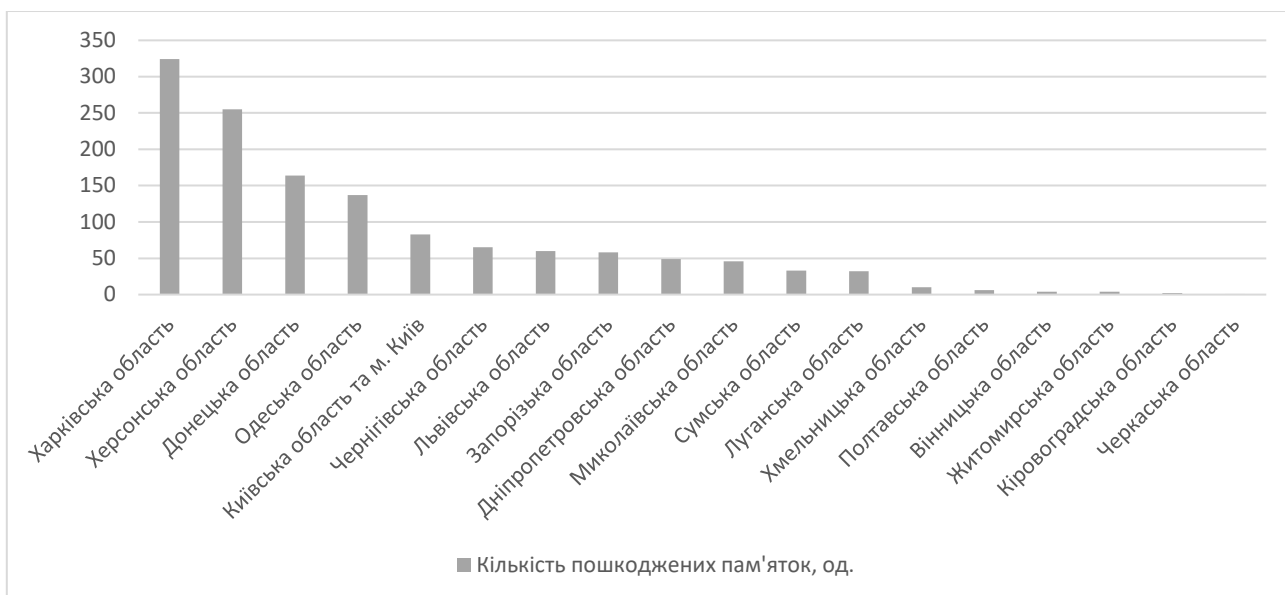

Рис. 2.2. Кількість пошкоджених пам'яток за областями України (кінець січня 2025 року) [45]

Ми думаємо, для надання повноцінного аналізу рекреаційно-туристичного потенціалу, варто окремо розглянути музейну галузь регіону. Наразі в Чернігівській області можна нарахувати понад 55 музеїв, більшість з яких є комунальними. За статистичними даними в Чернігівському регіоні за наявною інформацією станом на 2017 рік діяло 35 музеїв. Крім того нараховувалось 23 музеї, котрі працюють на громадських засадах. За останніми статистичними даними в порівнянні з іншими областями України за показником кількості музеїв Чернігівський регіон займає третє місце, поступаючись місту Київ (40 музеїв) та Полтавській області (37 музеїв) (рис. 2.3). Далі ми прослідковуємо динаміку показника кількості музеїв у Чернігівській області протягом семи років. З огляду на це можна сказати, що з 2010 по 2017 рік число музеїв в регіоні збільшилось з 32 музеїв до 35 музеїв (рис. 2.4). Найбільша кількість музеїв на Чернігівщині була зафіксована у 2015 році (36 музеїв).

До початку повномасштабного вторгнення музеї Чернігівщини відвідало в середньому понад 920 тис. осіб на рік, що було одним з найкращих показників серед усіх областей України, поступаючись лише Львівській області [42, с. 122].

Задля поширення пам'яток культурної спадщини проводилось понад 9 тис. екскурсій та разом з тим відкривалось понад 550 нових виставок. В якості прикладів цікавих музейних установ регіону можна перелічити наступні об'єкти: Чернігівський обласний історичний музей ім. В. В. Тарновського, літературно-меморіальний музей-заповідник М. М. Коцюбинського, Чернігівський обласний художній музей ім. Г. Галагана, музей «Ніжинська поштова станція», Сосницький літературно-меморіальний музей П. Довженка та багато інших.

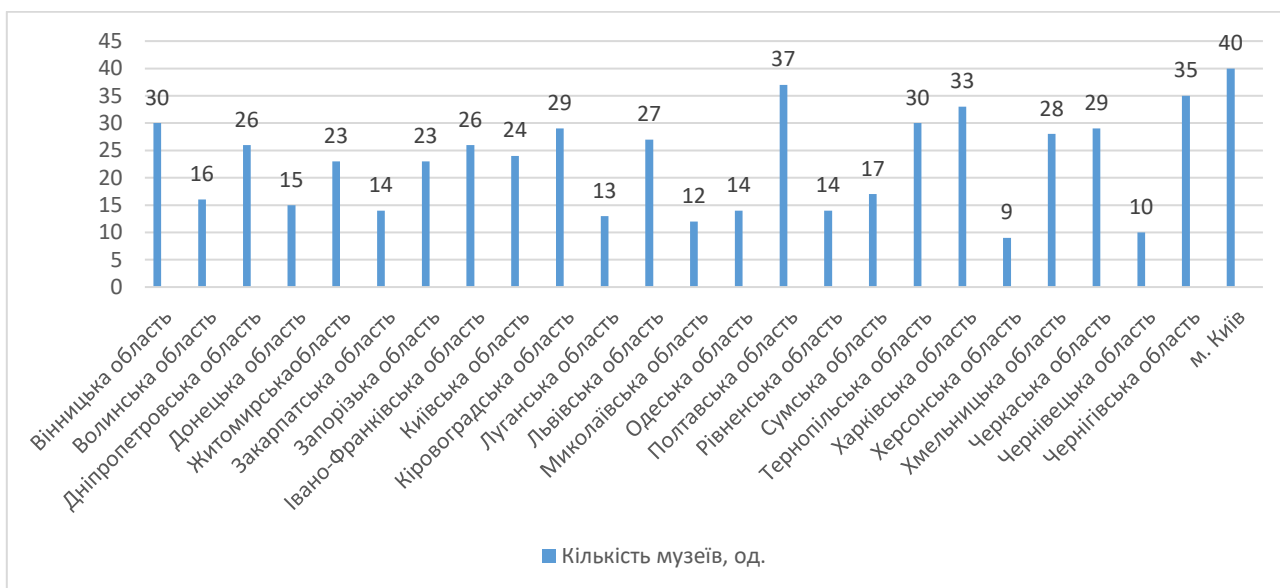

Рис. 2.3. Кількість музеїв за областями України (2017 рік) [42, с. 122-123, 56]

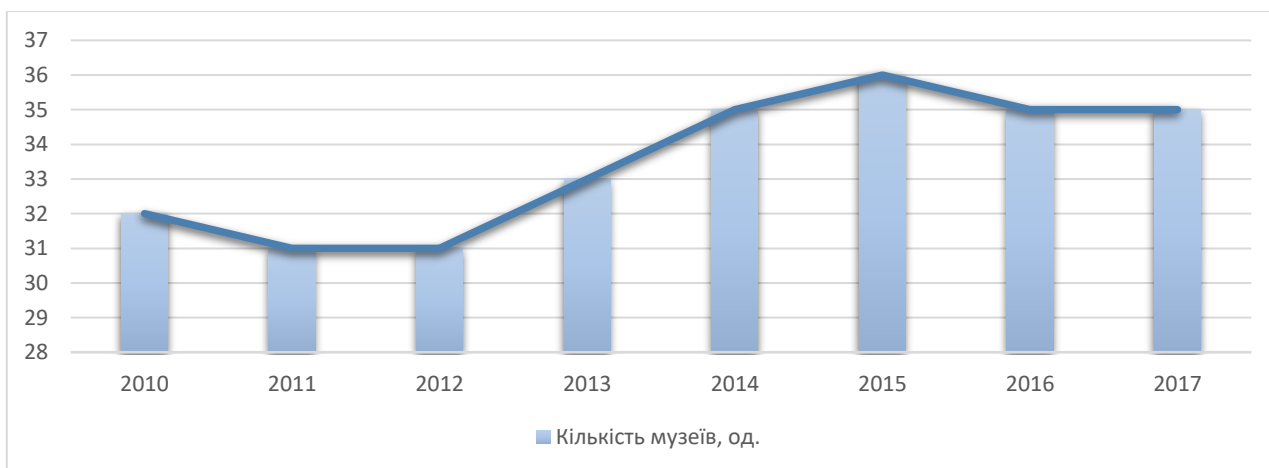

Рис. 2.4. Динаміка показника кількості музеїв у Чернігівській області в 2010-2017 роках [56]

За офіційними даними 36 музейних установ Чернігівської області, відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження переліку музеїв та заповідників, в яких зберігаються музейні предмети, що є державною власністю і належать до державної частини Музейного фонду України», входять до переліку музеїв та заповідників, котрі зберігають цінні музейні предмети, які в свою чергу виступають державною власністю і при цьому належать до державної частини Музейного фонду України [3].

Для повноцінного уявлення про туристичний потенціал Чернігівщини ми проаналізували заклади розміщення регіону. Статистичні показники вказують на те, що в кінці 2019 року в межах Чернігівської області працювало 57 готелів та аналогічних засобів розміщення, 26 баз відпочинку, 36 садиб сільського зеленого туризму, 4 туристично-інформаційні центри та разом з тим понад 500 закладів харчування, що рекомендовані для відвідування туристам. Звісно, як можна побачити (рис. 2.5), що найбільша кількість об'єктів готельного господарства знаходиться саме в Чернігівському районі та м. Чернігів – 15 одиниць (понад 26% від загальної кількості), у Козелецькому та Прилуцькому районах розташовано по 7 об'єктів, у м. Батурин, Бахмач, Новгород-Сіверський та Ічнянському районі – по 3 об'єкти, а в інших районах по 1-2 об'єкти [53, с. 6-7].

Рис. 2.5. Територіальна структура закладів розміщення Чернігівської області (2019 рік) [53, с. 6-7].

В Чернігівській області є як і сучасні відпочинкові комплекси та готелі, так і застарілі об'єкти. Серед найкращих готельних підприємств регіону можна виділити наступні: мережевий готель «Optima Collection», котрий розташовується в Чернігові, СПА-готель «ШишкіNN», заміський готельно-ресторанний еко-комплекс «Бреч», готельно-ресторанний комплекс з цікавою концепцією «Вітрила Маклая» в м. Батурин та туристичний еко-комплекс «Голубі озера».

Якщо порівнювати з іншими областями України, то Чернігівщина має відносно невелику кількість колективних засобів розміщування. Станом на кінець 2020 року в Чернігівському регіоні налічувалось 22 колективних засоби розміщування за статистичними даними Держстату (рис. 2.6). Лідером в цьому питанні є Одеська область, де наявні 147 об'єктів. Менш за все колективних засобів розміщування знаходиться в Луганській області (7 об'єктів). Можна побачити, що між показниками зазначених регіонів присутня досить велика різниця. Також ще одним важливим статистичним показником є кількість осіб, що перебували у колективних засобах розміщування. Він у 2020 році в Чернігівській області склав 34 400 осіб, що значно менше аналогічного показника лідера – м. Київ, де він дорівнює 566 900 осіб. Найменша кількість осіб, що перебували в колективних засобах розміщування становить 6 600 осіб і належить Луганській області. Підсумовуючи, Чернігівський регіон в галузі засобів розміщення не посідає лідерських позицій, проте має потенціал для подальшого розвитку. Слід пам'ятати, що краща та більш різноманітна туристична інфраструктура може значно мірою сприяти залученню більшої кількості туристів, тому, ми вважаємо, що в Чернігівському регіоні слід покращувати стан існуючих та розбудовувати нові інфраструктурні об'єкти [48, с. 148].

Рис. 2.6. Кількість колективних засобів розміщування за областями України (2020 рік) [48, с. 148]

Також Чернігівщина може похизуватись великою кількістю банних комплексів та досить розвиненою інфраструктурою для активного і екстремального відпочинку та сортивного туризму. Наприклад, в області є установи, що займаються організацією сплавів річками на плотах, запливів на різноманітних лодках, кінних прогулянок, активного відпочинку на природі, польотів на мотопароплані та навіть стрибків з парашутом. Крім цього у Чернігові до зруйнування під час повномасштабного російського вторгнення у 2022 році працювала олімпійська лижна база. В місті також є клуби активного та екстремального туризму «Адреналін» та «Семаргл» [15, с. 150-151].

Отже, проробивши детальний аналіз рекреаційно-туристичного потенціалу Чернігівщини, можна з впевненістю сказати, що це, дійсно, в історичному та природному плані надзвичайний регіон. Він має ресурси для залучення туристів з відмінними інтересами та розвитку різноманітних видів туризму. При правильно вибудованій і впровадженій стратегії, Чернігівська область має всі шанси стати одним з найпривабливіших та найпопулярніших туристичних напрямків України. Також Чернігівська область має значні перспективи до залучення не тільки внутрішніх, а й іноземних туристів. Узагальнюючи все

вищезазначене, ми вважаємо, що розкриття питання туристично-рекреаційного потенціалу Чернігівщини стане поштовхом, допомогою і сприянням покращенню й розбудові туристичної інфраструктури, масштабуванню туристичного бізнесу та поліпшенню рівня обслуговування.

2.2. Аналіз розвитку туризму Чернігівської області

Аналіз розвитку туризму Чернігівської області, ми вважаємо доречним почати з огляду ринку туристичних послуг Чернігівського регіону. Він може запропонувати туристам різноманітні варіанти та пропозиції турів, до складу яких входить:

- змога оглянути особливі пам'ятки архітектури;
- можливість подивитися історичні та культурні атракції Чернігівщини;
- знайомство з прадавньою історією Чернігова;
- здійснення археологічних досліджень в різних місцях області;
- візити до святих місць та подорожі з релігійною метою;
- варіанти активного відпочинку [6].

Наступним кроком для кращого розуміння розвитку індустрії туризму Чернігівщини варто дослідити основні центри відвідування Чернігівської області за різними видами туризму (табл. 2.1). Окремо ми пропонуємо розглянути сільський зелений туризм, оскільки він є дуже перспективним та багатообіцяючим напрямком для Чернігівської області. Як можна побачити з наведеної вище таблиці, в межах Чернігівщини наявно досить багато центрів даного виду туризму. В сучасному світі сільський зелений туризм прогресує швидкими темпами та постає одним з основних для розвитку туристичної галузі регіону. До початку російського вторгнення чисельність садиб в області кожного року збільшувалась та їх активно діяло близько 50. Туристам пропонувались різні опції активного відпочинку та дозвілля в сільській місцевості [7, с. 26]. Порівняно

зі становищем на початку повномасштабного вторгнення зараз ситуація трохи покращилась. Станом на 2024 рік в Чернігівській місцевості функціонує 25 садиб зеленого туризму. Таким чином бачимо, що деякі суб'єкти господарювання в сфері сільського зеленого туризму в більш безпечній місцевості поступово відновлюють свою роботу, тим самим, незважаючи на складні обставини, розвивають сферу даного виду туризму Чернігівщини та всієї України.

Таблиця 2.1

Основні центри відвідування Чернігівської області за видами туризму

Вид туризму	Центри відвідування
Культурно-пізнавальний	м. Чернігів та Чернігівський район, м. Батурин, м. Новгород-Сіверський, Прилуцький район (в тому числі с. Тростянець, с. Качанівка), м. Ніжин
Паломницький	м. Чернігів, с. Козелець, с. Данівка та с. Любеч (Чернігівський район), с. Густиня (Прилуцький район)
МІСЕ	м. Чернігів, м. Батурин
Рекреаційний	Блакитні озера, місця відпочинку на річках Десна та Дніпро (Чернігівський район)
Сільський зелений	с. Петрушівка (Прилуцький район), с. Кладьківка, с. Количівка, с. Смолин, с. Вознесенське, с. Боромики (Чернігівський район), с. Городище (Корюківський район), с. Деснянське, с. Мезин (Новгород-Сіверський район)
Водний	Корюківський, Новгород-Сіверський, Ніжинський, Прилуцький та Чернігівський райони
Активний	акваторії річок Десна та Снов (сплави на байдарках та плотах), Чернігівський район (велосипедний туризм), територія Мезинського та Міжрічинського парку (пішохідний, велосипедний туризм)

Таблиця складена автором за матеріалами: [5, 6, 12, 31]

Загалом стан розвитку туризму в регіоні можна проаналізувати за показником кількості податкових надходжень від туристичного бізнесу. За даними Державного агентства розвитку туризму України протягом 2024 року туристична галузь забезпечила надходження до бюджету нашої країни в розмірі 2 938 млн грн. У 2024 році практично в усіх регіонах України податкові надходження від туризму підвищилися у порівнянні з 2023 роком (рис. 2.7). У місті Київ виявлене найбільший у країні зріст показника у 2 рази. Разом з тим найбільшою мірою податкові надходження від туристичної галузі збільшилися в

Івано-Франківській (на 79%), Херсонській (на 76,5%) та Запорізькій (на 69,7%) областях. Надходження податків від туризму знизилися у Луганській (на 60%) та Харківській (на 3,8%) областях. Щодо Чернігівщини, то тут податкові надходження від туристичної галузі у 2024 році склали 16,2 млн грн та збільшилися на понад 5 млн грн, порівнюючи з попереднім роком, а це означає, що туризм в регіоні відновлюється та продовжує свій поступовий розвиток. Проте все ж таки порівняно з довоєнним 2021 роком розмір надходжень від туризму лишається меншим у Чернігівській області на 12,9% [54].

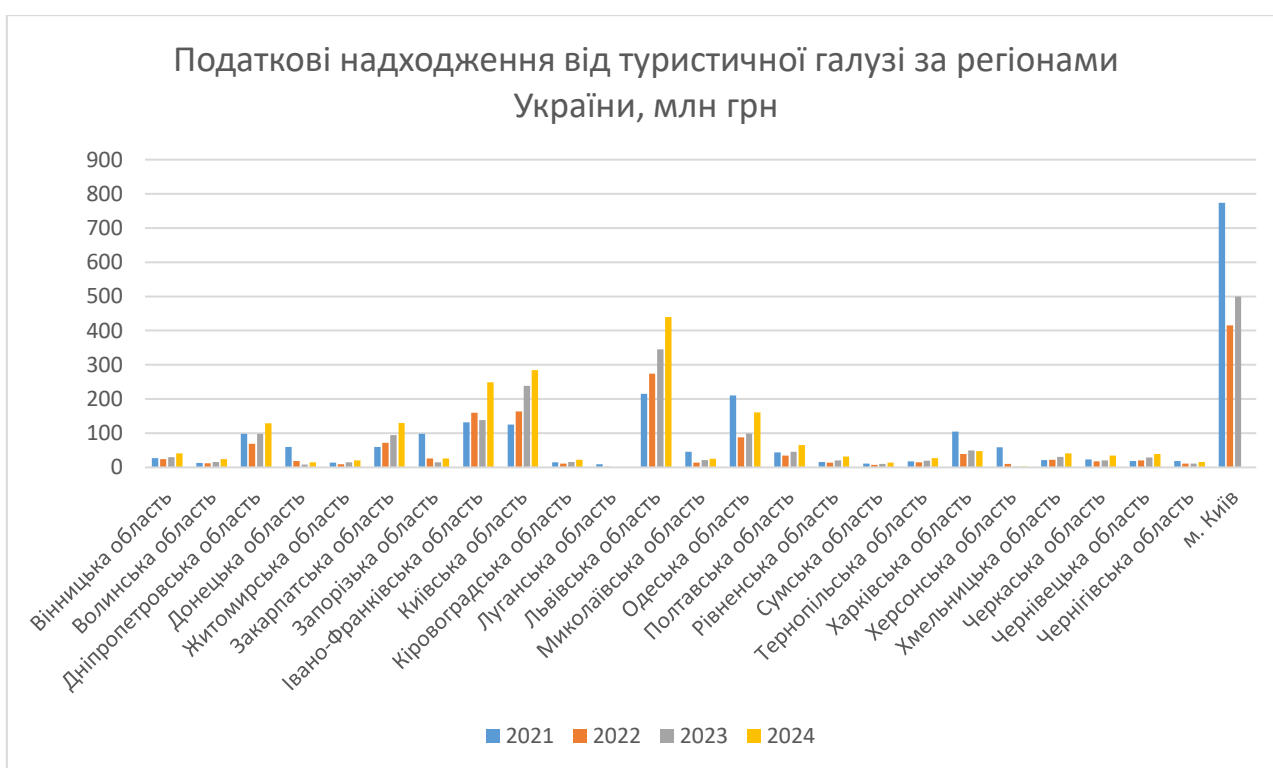

Рис. 2.7. Податкові надходження від туристичної галузі за регіонами України у 2021-2024 роках (у млн грн) [54]

Позитивним сигналом про поступове відновлення та розвиток туристичної індустрії регіону є зростання на Чернігівщині числа екскурсантів. В загальній кількості у 2024 році було нараховано понад 424 тисячі осіб, що практично на 65 тис. (18%) більше, ніж у попередньому 2023 році.

Туристичний збір виступає в якості місцевого збору, кошти від якого зараховуються до місцевого бюджету [36]. Стосовно цього надзвичайно

важливого показника, то на Чернігівщині у 2024 році він становив 1,64 мільйона гривень, що складає на 9% більше, ніж у 2023 році (рис. 2.8). Проте це на 28% менше, від показника до повномасштабної війни (за 2021 рік). Туристичний збір в Чернігівській області у 2023 році дорівнював 1,5 мільйона гривень, а у 2021 році – майже 2,27 мільйона гривень [52].

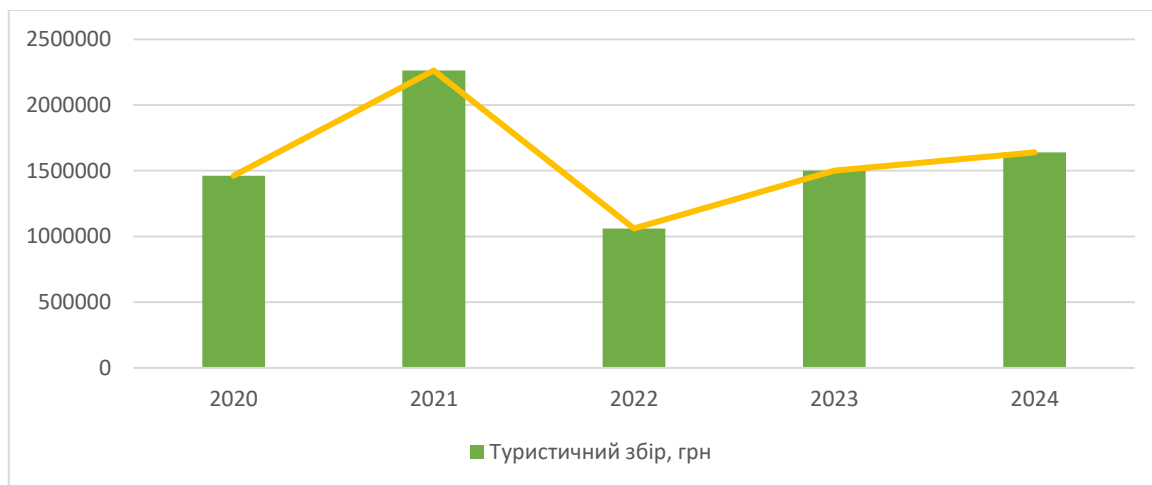

Рис. 2.8. Динаміка показника туристичного збору в Чернігівській області протягом 2020-2024 років [52, 57, с. 54]

Для того, щоб проаналізувати стан справ у сфері туризму Чернігівщини нами було прийняте рішення зосередитись та детально дослідити показник кількості суб'єктів туристичної діяльності за регіонами, котрий поданий у Туристичному барометрі на сайті Національної туристичної організації України. Майже у всіх областях нашої країни у 2020 році через пандемію COVID-19 спостерігається зменшення чисельності суб'єктів, котрі провадять туристичну діяльність (рис. 2.9). Безперечним лідером у 2020 році за величиною суб'єктів туристичної діяльності посідає місто Київ (750 суб'єктів). Також у Дніпропетровській (109 суб'єктів) та Львівській (97 суб'єктів) областях наявна досить велика чисельність суб'єктів туристичної діяльності. Тепер перейдемо власне до Чернігівської області, де у 2020 році працювало 18 суб'єктів туристичної діяльності, 1 з них – це туроператор, а 17 – турагенти (рис. 2.10). За цим показником Чернігівщина значно поступається багатьом областям України та м. Київ. Щодо суб'єктів, які

здійснюють екскурсійну діяльність, то дані про них відсутні. Окрім юридичних осіб здійснювати туристичну діяльність можуть і фізичні особи-підприємці. В Чернігівській області у 2020 році налічувалось 39 турагентів – суб'єктів, що займаються туристичною діяльністю як фізичні особи-підприємці.

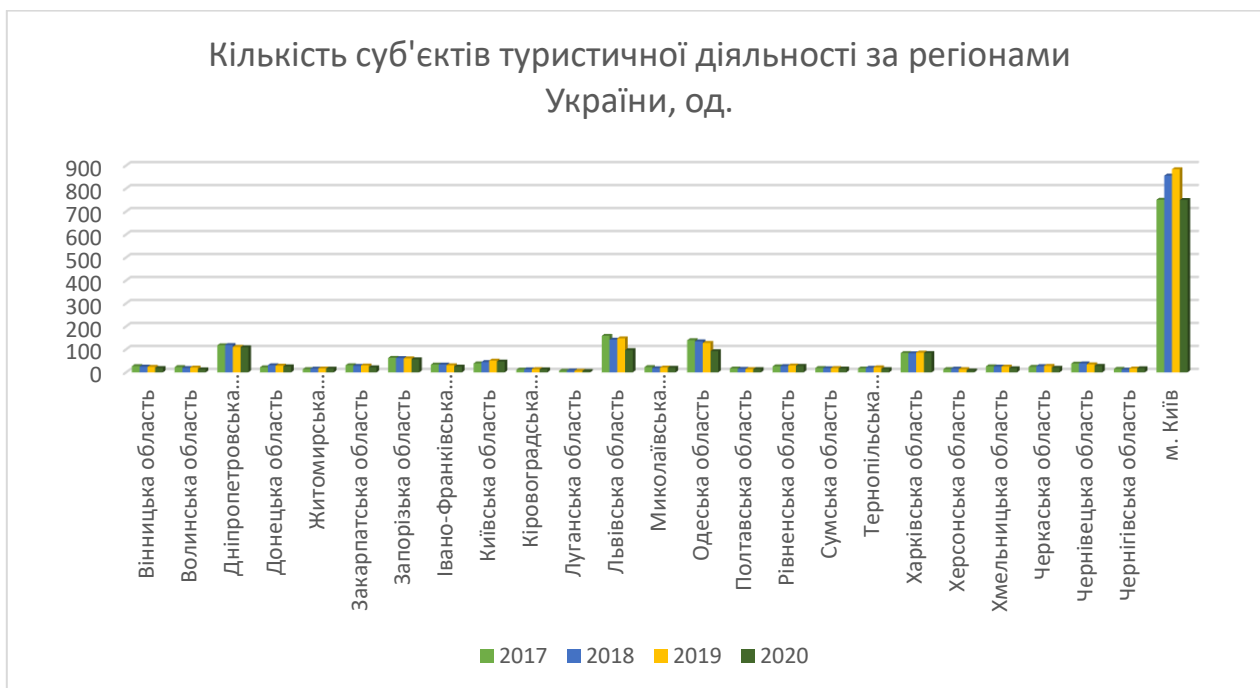

Рис. 2.9. Кількість суб'єктів туристичної діяльності за регіонами України 2017-2020 роки [58, с. 92-95]

Рис. 2.10. Суб'єкти туристичної діяльності Чернігівської області (2020 рік) [58, с. 95]

Не можна оминати увагою показник, який дає значне уявлення про розвиток туризму в регіоні – це кількість туристів, обслугованих туроператорами та турагентами. За даними, що надає Державна служба статистики України у 2020 році загальна чисельність туристів, що були обслуговані туроператорами та турагентами склала 2 360 278 осіб. Лідером за цим показником є місто Київ (1 739 496 осіб), Львівська (100 824 особи) та Дніпропетровська (78 100 осіб) області. Щодо Чернігівської області, то тут кількість туристів, обслугованих туроператорами та турагентами становить 15 849 осіб, що в декілька разів менше в порівнянні з провідними за даним параметром регіонами (рис. 2.11) [48, с. 153].

Рис. 2.11. Кількість туристів, обслугованих туроператорами та турагентами за регіонами України (2020 рік) [48, с. 153]

Загалом станом на 2024 рік в Ліцензійному реєстрі суб'єктів туроператорської діяльності зазначено 4 суб'єкта, що провадять свою діяльність в Чернігівській області. Якщо порівняти це з зазначеними вище даними за 2020 рік, то можна побачити збільшення кількості туроператорів на Чернігівщині навіть попри повномасштабне вторгнення. Ознайомившись з даними, можна зазначити, що в Чернігівському регіоні працюють такі туроператори: Приватне підприємство «АЛЬТА», Приватне чернігівське обласне акціонерне товариство

по туризму та екскурсіях «ЧЕРНІГІВТУРИСТ», Приватне підприємство «ПРЕСТИЖ ТУР» та Товариство з обмеженою відповідальністю «УКРАЇНСЬКЕ БЮРО ПОДОРОЖЕЙ» [51]. Вони є важливими гравцями на ринку туристичних послуг, мають ліцензію на туроператорську діяльність та можуть значною мірою сприяти розвитку туристичної галузі Чернігівського регіону.

Безперечно, значний вплив на туризм спричинило повномасштабне вторгнення Росії в Україну у 2022 році. В якості прикладу, що ще раз це доводить, можна навести історію керівниці згаданого вище туристичного підприємства «Альта» та власниці еко-садиби «На селі у дідуся» в селі Олешня Чернігівській області Тамари Собецької. Вона ділиться тим, що за перші пів року повномасштабної війни її туристична діяльність зіткнулася з 100% збитків. Робота компанії була призупинена через відсутність запитів та попиту, а еко-садиба розташована в прикордонній смузі, куди взагалі було заборонено в'їжджати, через це там була зафіксована відсутність туристів. Наразі діяльність поступово відновлюється [60].

Обов'язково, в контексті аналізу розвитку туризму варто звернути увагу на Обласну цільову Програму розвитку туризму в Чернігівській області на 2021-2027 роки. Ключова її мета – утворити на території області конкурентоздатний туристичний продукт, який може якнайкраще задовольнити туристичні потреби мешканців області та її гостей. Також ціллю даної Програми є підтримка внутрішнього та в'їзного туризму в регіоні, що допоможе у забезпеченні сталого розвитку сфери туризму Чернігівщини та її трансформації в один із бюджетоутворюючих компонентів соціально-економічного розвитку області [53, с. 15].

Однак наявність програми розвитку, ще не гарантує точного процвітання галузі. Важливо не лише мати план, а й активно впроваджувати його в життя та здійснювати регулярний контроль за його дотриманням. На сайті Департаменту культури і туризму, національностей та релігій Чернігівської

облдержадміністрації до уваги зацікавлених осіб пропонуються звіти про виконання Обласної цільової Програми розвитку туризму в області за 2021-2024 роки. Щодо звіту за минулий 2024 рік, то він вказує на те, що запровадження воєнного стану, здійснення активних бойових дій на українській території та безперервна небезпека з боку агресора спричинили призупинення і обмеження впровадження заходів Програми розвитку туризму в Чернігівській області, передбачених на цей рік. На реалізацію даної Програми за звітний рік було витрачено невелику суму з обласного бюджету, що складає 5196 грн. Ці гроші були задіяні на сплату доменного імені задля забезпечення діяльності обласного туристичного сайту chernihivregion.travel («Чернігівщина туристична»). Також не припинялась діяльність по підтримці та наповненню цікавим контентом даного порталу. Важливо, що у 2024 рік індексація сайту за результатами пошуку в Google досягла 4,2 млн показів та 132 тис. переходів на сайт, з яких понад 92% з пристроїв, зареєстрованих на території України [50, с. 1-2].

Незважаючи на невеликі грошові витрати з обласного бюджету, здійснювались ще додаткові заходи з метою залучення туристів та популяризації Чернігівщини як туристичного регіону. Наприклад, демонстрація шаблі Івана Мазепи із фондів Чернігівського обласного історичного музею ім. В. В. Тарновського в Ер-Ріяді, що допомогло у встановленні співпраці з бізнесом та популяризації видатного туристичного об'єкту області.

В якості ще одного показника, який вказує на стан розвитку туристичної галузі в області була розглянута кількість осіб, що перебували у колективних засобах розміщування. Статистичні дані розміщені Національною туристичною організацією України засвідчують, що в Чернігівській області у 2020 році кількість осіб, що перебували у колективних засобах розміщування дорівнювала 34 354 осіб, що не є дуже гарним значенням (рис. 2.12). 14 регіонів України обходять Чернігівщину за цим показником, а лідируючі позиції посідають м. Київ (566 876 осіб) та Львівська область (229 963 осіб). Ознайомившись з динамікою

кількості осіб, що перебували у колективних засобах розміщування саме в Чернігівській області, можна зауважити, що спостерігається значний спад у 2016-2020 роках (рис. 2.13). Більш за все осіб у колективних засобах розміщування знаходилося у 2012 році (81 948 осіб). У 2020 році чисельність осіб, що перебували у колективних засобах розміщування досягла найнижчих показників. Це може свідчити про недостатній рівень розвитку і обслуговування в готелях регіону та інших подібних засобах розміщування, що спричиняє негативний вплив загалом на туристичну галузь Чернігівщини.

Рис. 2.12. Кількість осіб, що перебували у колективних засобах розміщування за регіонами України (2020 рік) [58, с. 30]

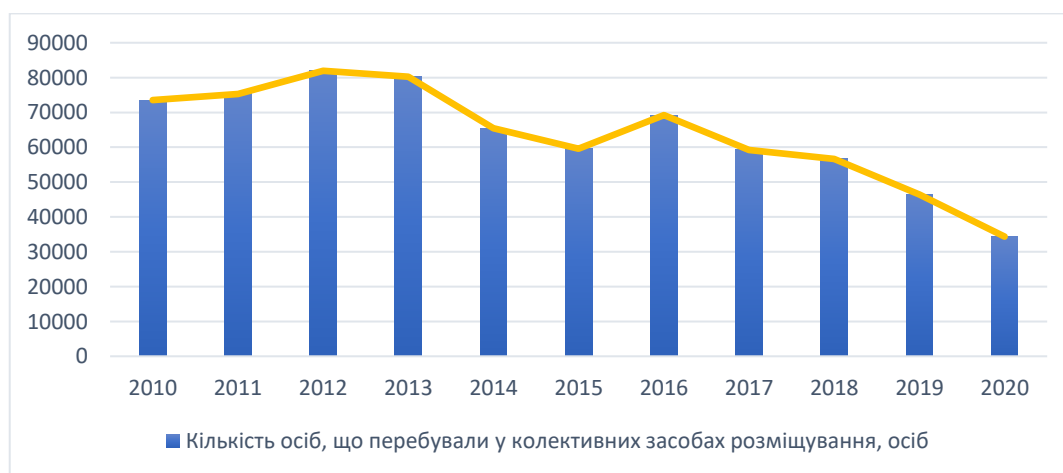

Рис. 2.13. Динаміка кількості осіб, що перебували у колективних засобах розміщування в Чернігівській області у 2010-2020 роках [58, с. 30]

Ще одним показником, котрий надає змогу краще зрозуміти стан розвитку туризму в області та також пов'язаний з колективними засобами розміщування є кількість фактично проведених там ліжко-днів. Ознайомившись з Туристичним барометром Національної туристичної організації України можна констатувати, що у 2020 році кількість фактично проведених ліжко-днів у колективних засобах розміщування Чернігівщини дійшла до 67 807 осіб (рис. 2.14). Більшість регіонів України демонструють значно кращі результати за цим показником, передові позиції належать місту Київ (1 127 168 одиниць) та Одеській області (524 888 одиниць). Це вказує на більший розвиток та привабливість засобів розміщування в цих областях. Завдяки статистичним даним маємо можливість проаналізувати динаміку кількості фактично проведених ліжко-днів у колективних засобах розміщування в Чернігівській області в період з 2010 по 2020 роки. Було помічено, що починаючи з 2012 майже кожен рік (окрім 2016 р.) відбувалось зниження показника (рис. 2.15). Значний спад спостерігався саме у 2018 році (з 196 025 одиниць до 87 376 одиниць) більше ніж у два рази, а у 2020 р. через пандемію COVID-19 кількість фактично проведених ліжко-днів у колективних засобах розміщування на Чернігівщині досягла рекордно низького числа. Варто пам'ятати, що неналежний стан, якість обслуговування та інших показників готелів та схожих засобів розміщування значною мірою негативним чином впливає на розвиток туризму в регіоні.

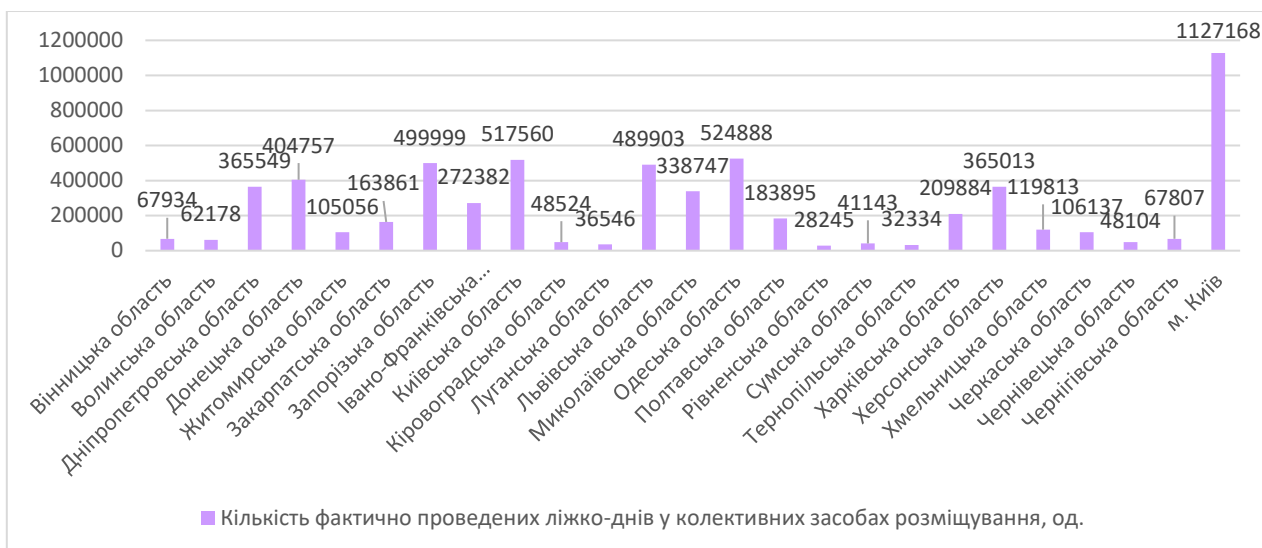

Рис. 2.14. Кількість фактично проведених ліжко-днів у колективних засобах розміщування за регіонами України (2020 рік) [58, с. 39]

Рис. 2.15. Динаміка кількості фактично проведених ліжко-днів у колективних засобах розміщування в Чернігівській області у 2010-2020 роках [58, с. 39]

Разом з тим для всебічного аналізу туристичної сфери Чернігівської області нами було розглянуто відвідування музеїв за регіонами України. Як було визначено вище Чернігівський регіон посідає третє місце за показником кількості музеїв. Стосовно відвідування музеїв в Чернігівській області, то кількість відвідувачів тут у 2017 році склала 920,8 тис. осіб за даними Державної служби статистики України (рис. 2.16). Обходять Чернігівщину за цим показником лише місто Київ (3539 тис. відвідувачів музеїв) та Львівська область (1928,1 тис.

відвідувачів музеїв). Тобто, можна помітити, що за показниками кількості музеїв та їх відвідувань Чернігівська область посідає передові місця серед інших регіонів нашої країни, що свідчить про відносно високий рівень розвитку музейної галузі в регіоні, що в свою чергу при доцільному обробленні, використанні та представленні може приваблювати туристів.

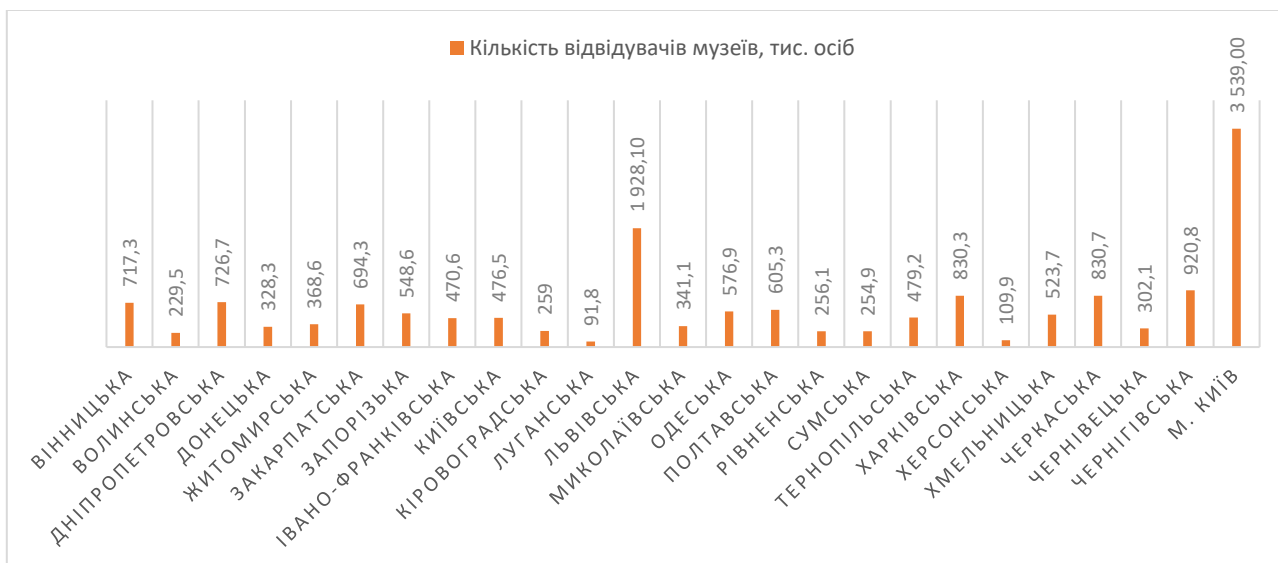

Рис. 2.16. Відвідування музеїв за регіонами України (2017 рік) [56]

Таким чином, проведений аналіз демонструє те, що туристична галузь Чернігівського регіону поступово відновлюється та продовжує свій розвиток навіть за складних та непередбачуваних умов діяльності під час повномасштабного вторгнення. До того ж в області наявні унікальні ресурси для процвітання різних видів туризму, що створює ще більше можливостей для подальшого активного розвитку туризму на Чернігівщині.

2.3. Проблеми та перспективи розвитку туризму в регіоні

Безсумнівно, процвітання туристичної галузі Чернігівщини стикається з низкою перешкод та перспектив, але почати дослідження питання доцільним буде саме з проблем. Одним з ключових викликів і факторів, що погано впливає на розвиток туризму в регіоні є існування спільної ділянки кордону з країнами-

агресорками – Російською Федерацією та Республікою Білорусь, що за нинішніх обставин військових дій не приваблює та навіть відштовхує частину потенційних туристів. Проблема в тому, що дуже важко вплинути та якимось чином мінімізувати вплив такого сусідства. Ще один негативний фактор – погане транспортне сполучення. Особливо недостача зручного автомобільного та відсутність залізничного сполучення, що напряду б сполучало Чернігів з багатьма регіонами України значно ускладнює зростання туристичного потоку [13, с. 14-15].

Ми вважаємо, що чітко прослідковується ще ряд інших чинників, що стримують розвиток в'їзного та внутрішнього туризму Чернігівського регіону, серед них варто виділити наступні:

- недостатній рівень розвитку та поганий стан необхідних для туризму об'єктів й інфраструктури;
- фізичне й моральне зношення матеріально-технічної бази індустрії гостинності та відсутність належного ступіню розвитку додаткових послуг в межах області;
- нестача єдиної й чіткої маркетингової політики, котра орієнтована на популяризацію чернігівського туристичного продукту;
- брак ефективної та актуальної організації системи і порядку статистичної інформації, що надає змогу фахівцям відслідковувати та проводити аналіз показників і динаміки галузі;
- неспівпадіння між цінами на послуги в закладах готельно-ресторанного господарства та їх якістю, однією з причин цього є недостатня кваліфікованість персоналу;
- домінування виїзного туризму над в'їзним та нестача належної нормативно-правової бази, яка впорядковувала б в'їзний та внутрішній туризм в Чернігівському регіоні;

- обмежене виділення коштів для туристичної галузі як на державному, так і на регіональному рівнях та ін. [6].

Окремо хотілося б відзначити проблему, яка була помічена нами під час дослідження туристичної галузі Чернігвщини. Вона полягає в тому, що дуже мала кількість коштів з обласного бюджету виділяється та використовується з метою виконання наявної Програми розвитку туризму в Чернігівській області на 2021-2027 роки. У 2023 році сума склала 20 000 грн, а у 2024 році – 5196 грн. Загалом впровадження заходів Програми в останні роки було призупинено та обмежено. Звісно, на це впливає ряд факторів спричинених російською збройною агресією, проте туризм є надважливим навіть під час повномасштабної війни, а також він може забезпечити успішне повоєнне відновлення Чернігівської області.

Проблемним місцем чернігівського туризму є так званий «туризм одного дня» та нетривалий туризм. За статистикою середня тривалість перебування у колективних засобах розміщування Чернігівської області більшістю відвідувачів регіону становила не більше 2 діб у 2020 році, що є не дуже високим показником, порівняно з іншими областями України, а особливо з Житомирською областю (середня тривалість перебування – 5,9 діб), що робить її лідером у цьому аспекті (рис. 2.17).

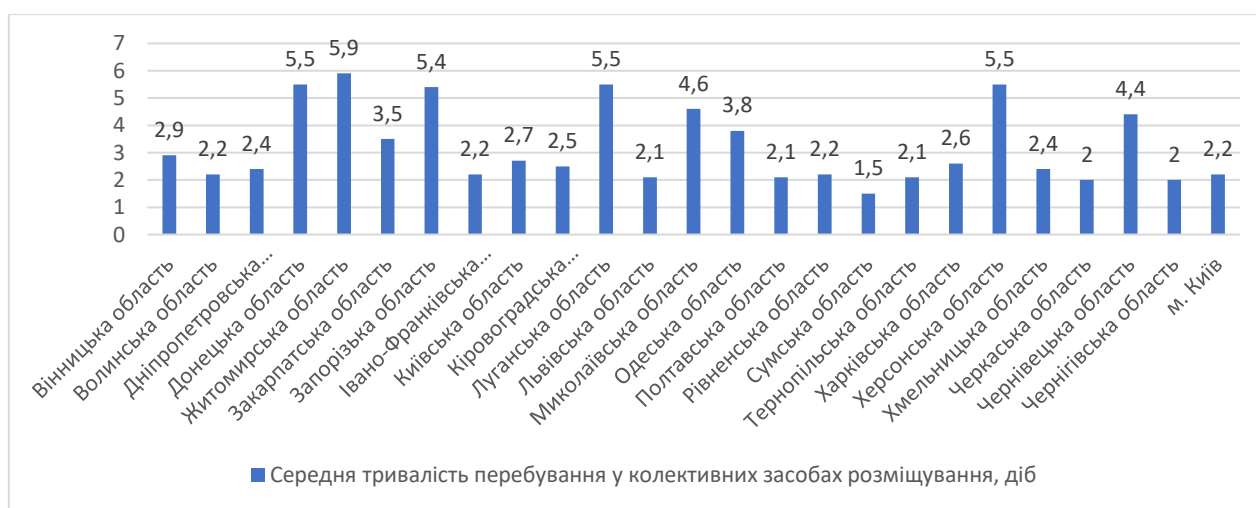

Рис. 2.17. Середня тривалість перебування у колективних засобах розміщування за регіонами України (2020 рік) [58, с. 45]

Проблема, котру не можна залишити без окремої уваги – необхідність відновлення та реконструкції туристичних об'єктів. Звісно, Чернігівський край може похвалитися великим числом неповторних пам'яток, втім не всі з них знаходяться у гарному стані. Проаналізувавши інформацію, можна сказати, що існує чимало об'єктів, які мають потребу в реставрації та відновленні. До такого переліку входять: маєток Катеринича (м. Бобровиця), палац поміщиків Пашковських (с. Чемер, Чернігівській р-н), садиба Кочубеїв (с. Тиніца, Ніжинський р-н), садиба Дараганів «Покорщина» (смт. Козелець) та ін. [7, с. 27].

Тим не менш доцільно відзначити старання та дії Обласної державної адміністрації задля промоції туристичного продукту на ринку. Сюди можна віднести створення та розвиток туристичного порталу «Чернігівщина туристична», проведення різноманітних заходів тощо. Слід зауважити, що сайт «Чернігівщина туристична» є насправді дуже цінним та корисним ресурсом. Він пропонує потенційним туристам багато цікавої інформації, що може стати в нагоді. Також сайт сприяє просуванню Чернігівської області, в якості привабливої туристичної дестинації. Окрім цього цікавим та перспективним є створення мережі туристично-екскурсійних маршрутів територією Чернігівщини за основними тематичними аспектами і напрямками (Наприклад: «Чернігівщина княжа», «Чернігівщина козацька», «Чернігівські палаци», «Християнські святині Чернігівщини» і т. п.) [13, с. 14-15].

Для більш ґрунтовного дослідження нами було прийняте рішення провести SWOT-аналіз рекреаційно-туристичного потенціалу Чернігівського регіону (табл. 2.2), в якому розглянуті сильні та слабкі сторони, можливості та загрози.

Таблиця 2.2

SWOT-аналіз рекреаційно-туристичного потенціалу Чернігівського регіону

Сильні сторони (Strengths)	Слабкі сторони (Weaknesses)
<ul style="list-style-type: none"> - Наявність неповторної історико-культурної спадщини; - Значна кількість виняткових архітектурних пам'яток; - Багатогранний природно-ресурсний потенціал; - Розміщення в області великої кількості музеїв з різноманітними експонатами; - Захоплива та різнобічна історія всього регіону; - Багатий заповідний фонд; - Наявність заходів, зв'язаних з особливостями історії та культури Чернігівщини; - Високий рівень забезпеченості регіону лісами, річками та озерами; Приваблива екологічна ситуація в регіоні; - Наявність мальовничих ландшафтів; Широкий спектр природних ресурсів для різних видів відпочинку; - Присутність бюджетних закладів розміщення та харчування; - Проходження територією області якісного автошляху М 01; - Близьке розташування до столиці України (міста Києва); - Наявність вагомої кількості ресурсів для розвитку історичного, культурного, пізнавального, наукового, етнічного, спортивного, екологічного, сільського, військового та пригородницького туризму. 	<ul style="list-style-type: none"> - Нестача рівня розвитку інфраструктури в регіоні; - Відсутність достатньої кількості готелів та інших типів закладів розміщення; - Незадовільний рівень надаваного сервісу в деяких туристичних об'єктах регіону; - Брак сучасних закладів ресторанного господарства високого рівня; - Дефіцит в інформаційних центрах для туристів в межах області; - Невідповідність надаваних туристичних послуг міжнародним стандартам якості; - Віддаленість один від одного основних туристичних центрів регіону; - Відсутність комфортного транспортного сполучення з багатьма областями України; - Погана якість доріг та транспортного сполучення в більшості районів області; - Потребування в реконструкції та модернізації великої кількості туристичних об'єктів; - Необхідність реставрації великої кількості туристичних пам'яток; - Застарілість матеріально-технічної бази; - Сезонність туристичного потоку; - Несприятлива демографічна ситуація; - Низький інтерес місцевого населення щодо розвитку внутрішнього та в'їзного туризму; - Недостатня кількість кваліфікованих кадрів у туристичній галузі регіону; - Маловідомість Чернігівщини як туристичного напрямку на національному і міжнародному рівнях через брак маркетингових засобів та промоції; - Невисока залученість до впровадження сучасних маркетингових стратегій для просування в сфері туризму; - Дефіцит в інвестиційних ресурсах; - Радіаційне забруднення частини території регіону; - Відсутність належної уваги до збереження природних ресурсів.

Продовження табл. 2.2

Можливості (Opportunities)	Загрози (Threats)
<ul style="list-style-type: none"> - Збільшення інтересу до внутрішнього туризму в Україні; - Розвиток різноманітних видів туризму; - Підвищення привабливості Чернігівщини за допомогою сталого впровадження маркетингової політики території; - Залучення великої кількості як внутрішніх, так й іноземних туристів; - Розроблення якісної та актуальної стратегії розвитку культурно-пізнавального туризму, як одного з пріоритетних напрямків; - Популяризація культурної та історичної спадщини з використанням сучасних форматів; - Розробка та впровадження нових туристичних продуктів; - Встановлення нових міжнародних зв'язків; - Залучення інвестицій задля покращення туристичної інфраструктури; - Співпраця з вітчизняними та міжнародними партнерами; - Розвиток військового туризму та створення маршрутів пам'яті в регіоні; - Поєднання декількох видів туризму; - Підвищення доступності для людей з інвалідністю; - Дотримання стратегії сталого розвитку туризму; - Створення екологічних та веломаршрутів; - Збільшення екологічної свідомості туристів; - Застосування сучасних технологій та онлайн-платформ для просування регіону. 	<ul style="list-style-type: none"> - Нестабільна політична та економічна ситуація в Україні; - Військові дії та зміна ситуації на кордоні; - Погіршення безпекової ситуації; - Недосконалість та застарілість нормативно-правової бази; - Повільне впровадження реформ та інновацій; - Високий рівень конкуренції з іншими регіонами нашої країни; - Погіршення екологічного стану; - Сусідство області з небезпечними країнами.

Проведений SWOT-аналіз демонструє, що Чернігівський регіон володіє суттєвим рекреаційно-туристичним потенціалом. Він ґрунтується на його насиченій та виданій історії, культурі та природних ресурсах. Проте для того, щоб повною мірою реалізувати даний потенціал, належить послідовно виконати ряд заходів з метою подолання присутніх наразі слабких сторін, при цьому найефективнішим чином застосовуючи всі наявні можливості та скорочуючи вплив загроз ззовні. До основних чинників вдалого розвитку туристичної галузі

на Чернігівщині можна віднести створення сучасної інфраструктури, активне і продумане маркетингове просування, вдосконалення якості сервісу та збереження природного і культурного надбання. Враховуючи нинішні умови військових дій та нестабільної ситуації на кордоні, варто забезпечити максимально можливий рівень безпеки та сприяти збереженню рекреаційно-туристичного потенціалу для майбутнього відновлення та подальшого зростання й процвітання.

Після проведення ґрунтовного дослідження проблем туристичної галузі Чернігівщини нами було виділено першочергові засади, котрі допоможуть у розвитку туризму в області (табл. 2.3):

Таблиця 2.3

Заходи, котрі допоможуть у розвитку туризму в Чернігівському регіоні

Опис заходу	
1	Вибудовування прозорої і ефективної Стратегії розвитку та просування туристичної галузі Чернігівщини, при цьому запровадження і здійснення постійного контролю за її доцільним виконанням.
2	Надання першочергового значення розвитку внутрішнього туризму та зосередження на цьому аспекті.
3	Переналаштування на нові іноземні турпотоки, особливо у післявоєнний період.
4	Формування конкурентоспроможного чернігівського туристичного продукту.
5	Націленість на кластерний розвиток туристичної індустрії, суть якого полягає в об'єднанні пропозицій кількох локацій в рамках області для туристів.
6	Рекламування туристичного продукту має здійснюватись тільки цільових аудиторій внутрішніх та іноземних туристів для того, щоб найбільш оезультативно застосовувати наявні ресурси.
7	Створення вигідної транспортної інфраструктури, до якої входять автомобільні дороги, залізничне та в перспективі авіасполучення, коли це буде безпечним.
8	Згуртування діяльності та старань влади, підприємців та громадськості з метою привернення фінансових, інформаційних та кадрових ресурсів для реалізації повною мірою туристичного потенціалу Чернігівщини.
9	Раціональний та збалансований підхід до розподілення коштів таким чином, щоб забезпечити ефективний розвиток туризму в регіоні.
10	Підвищення рівня сервісу через сучасні навчальні програми за участі вітчизняних та міжнародних експертів для підвищення кваліфікації і компетентності працівників туристичної галузі.

Таблиця складена автором за матеріалами: [32].

Варто пам'ятати, що природно-ресурсні багатства в поєднанні з винятковою історико-культурним надбанням – це основа для збільшення привабливості потенціалу туризму в Чернігівському регіоні. Відштовхуючись від цього, для розвитку туристичної галузі в області потрібно зосередитись на наступних моментах: покращення законодавчої бази у сфері туризму; складання та ознайомлення всіх дотичних до туристичної індустрії з обласним нормативним документом, де прописані правила надання туристичних послуг в межах Чернігівського регіону; запустити програму добровільної сертифікації якості в сфері туристичних послуг; додатково продумати, сформувані і ввести в дію можливі кроки фінансової підтримки та допомоги підприємствам (запровадити пільги, привілеї бонуси тощо), що займаються саме в'їзним туризмом, враховуючи наявні наразі важкі умови роботи; забезпечувати для фірм, що працюють в туристичній сфері інформаційну допомогу у промоції послуг, проведенні рекламних кампаній, роботі з новітніми технологіями і т. п. [7].

Не можемо не зауважити, що, звісно, в Україні та зокрема в Чернігівській області є можливості для розвитку воєнного туризму. Хотілося б зазначити, що вже три села з Чернігівщини (Ягідне, Нова Басань та Лукашівка) увійшли до складу важливого єдиного всеукраїнського маршруту пам'яті, приурочений трагічним подіям пов'язаним з російським вторгненням в Україну. Також в майбутньому, на нашу думку, було б слушно, відкрити окремий музей чи цілий меморіальний комплекс з використанням сучасних технологій присвячений російсько-українській війні та на честь героїв цієї війни. Такий об'єкт можна було б розмістити в самому місті-герої Чернігові або в населеному пункті області, що пов'язаний з військовими діями. Ще багатообіцяючим може бути меморіальний туризм. В Чернігівському регіоні після перемоги він може здобути особливої значимості та поштовху до розвитку. Меморіальний туризм має місію, вшанувати пам'ять про страшні наслідки військових дій, що є дійсно актуальним завданням в повоєнний період. Втім у подібних видах туризму слід пам'ятати про

етичні аспекти та зважати на почуття українців, особливо тих, що відчули на собі страшний вплив війни, щоб уникнути їх ретравматизації і загалом погіршення стану.

Проте, ми думаємо, що не варто зосереджуватись тільки на воєнному туризмі після закінчення війни, бо є багато інших перспективних напрямків. За даними ДАРТ проведене опитування показало, що 28% українців віддають перевагу саме культурному туризму (екскурсіям до історичних пам'яток і музеїв) серед внутрішніх подорожей [55]. Це особливо актуально для Чернігівської області, бо вона має дуже багато ресурсів для даного виду туризму. У зв'язку з цим, можна з впевненістю сказати, що розвиток культурного туризму є одним з найперспективніших, найбільш нагальних та необхідних векторів розвитку регіону. Наразі провідний орієнтир діяльності у сфері туризму – внутрішній туризм мешканців нашої країни. Щоб надати переваг культурному туризму Чернігівщини при високому рівні конкуренції у порівнянні з іншими областями України, неодмінно треба вирішити проблеми реставрації пам'яток та удосконалення інфраструктури, формування більшої кількості маршрутів за певними тематиками для різних груп туристів, що до того ж може стати дуже доречними та важливими заходами в повоєнні роки [29, с. 265-268].

З метою того, щоб систематизувати та підсумувати інформацію щодо проблем та перспектив розвитку туризму в Чернігівському регіоні було складено додаткову схему (рис. 2.18).

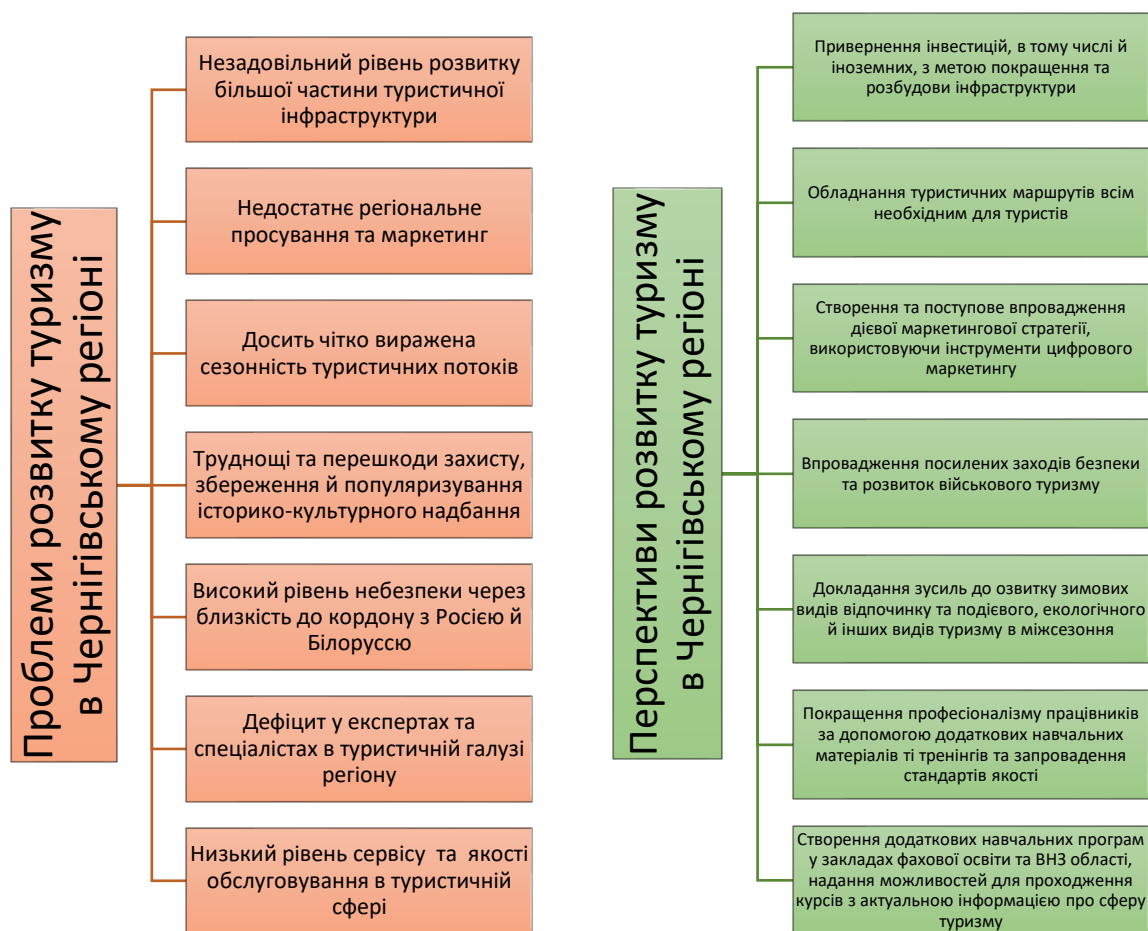

Рис. 2.18. Основні проблеми та перспективи розвитку туризму в Чернігівському регіоні

Окремо, ми вважаємо необхідним розглянути перспективи повоєнного розвитку туристичної галузі Чернігівського регіону (рис. 2.19), оскільки це важке, але при тому особливо важливе завдання, що створює чудові можливості для відновлення краю. Серед моментів, на яких слід зосередитись у період після закінчення війни, можна виокремити наступні:

- Відновлення та реконструкція туристичної інфраструктури: Як було зазначено раніше Чернігівщина славиться своєю багатою історією та унікальними пам'ятками, багато з яких, на жаль, постраждали від російської збройної агресії. Їх відновлення стане ключовим фактором привабливості для туристів. Сюди входить реставрація історичних будівель, музеїв та інших культурних об'єктів. Також варто приділити увагу покращенню існуючих та спорудженню

нових готелів, хостелів, садиб та закладів харчування задля гарантування комфортного відпочинку подорожуючих. Сюди ж відноситься поліпшення стану доріг, мостів та транспортного сполучення для більш доступних мандрівок Чернігівщиною. Додатково можна запроваджувати заходи з обладнання парків, зон відпочинку, пляжів та інших рекреаційних об'єктів.

- Розвиток нових туристичних продуктів та напрямків: Воєнний туризм після перемоги може зробити Чернігівську область одним з популярних та відвідуваних напрямків для осіб зацікавлених у історії та подіях повномасштабної російсько-української війни, вшануванні пам'яті загиблих та ознайомленні з жахливими наслідками. Заснування меморіальних комплексів, музеїв війни та маршрутів місцями бойових дій може залучити досить велику кількість туристів, але важливо пам'ятати про етичні аспекти, щоб не зачепити почуття всіх, хто постраждав від військових дій. Можна пропонувати нові варіанти туристичних продуктів та маршрутів для ветеранів, військових, ВПО, а також особливі пропозиції для іноземців, щоб вони краще розуміли суть та основні моменти повномасштабного вторгнення. Окрім цього, на нашу думку, варто не забувати про акцент на унікальній історії Чернігівщини, її багатогранному минулому, козацькій добі та архітектурній спадщині. Також Чернігівській край має мальовничу природу з річками, лісами та заповідними зонами. Розвиток екотуризму, пішохідних та велосипедних маршрутів, активних видів відпочинку на природі може стати додатковим привабливим аспектом для вітчизняних та іноземних туристів. Ще Чернігівщина має потенціал для розвитку сільського туризму, пропонуючи туристам відпочинок у сільській місцевості, знайомство з місцевими традиціями, кухнею та ремеслами. Можна звернути увагу на подієвий туризм, бо організація та проведення різнопланових культурних, спортивних та інших видів заходів (фестивалів, ярмарків, виставок, концертів) допоможе у коригуванні сезонності та залученні відвідувачів протягом всього року.

- Маркетинг та просування регіону з урахуванням повоєнних викликів: Після війни важливо буде сформувати новий, привабливий імідж Чернігівської області не як лише місця пов'язаного з бойовими діями, а як безпечного, неповторного та цікавого туристичного напрямку. Звісно, що в сучасному світі треба користуватися не тільки офлайн, а ще й онлайн каналами для просування туристичних можливостей регіону на національному та міжнародному рівнях. Можна залучати туристичні підприємства для додання Чернігівщини до своїх маршрутів та програм. Слід працювати над демонстрацією та презентацією всього наявного багатого туристичного потенціалу Чернігівської області на міжнародних заходах, виставках, ярмарках, форумах і тп. Створення інформативного та зручного ресурсу в онлайн форматі для іноземних туристів є дуже актуальним у повоєнний час.
- Залучення інвестицій: Треба розглядати та використовувати можливості залучення державних коштів на регіональне відновлення інфраструктури та розвиток туризму. До того ж варто працювати над створенням сприятливого інвестиційного клімату для залучення приватного капіталу в сферу гостинності, розважальні заклади та інші сфери туризму. Беперечно, слід зважати на міжнародну допомогу, гранти та програми підтримки для відновлення й подальшого розвитку туристичної галузі.

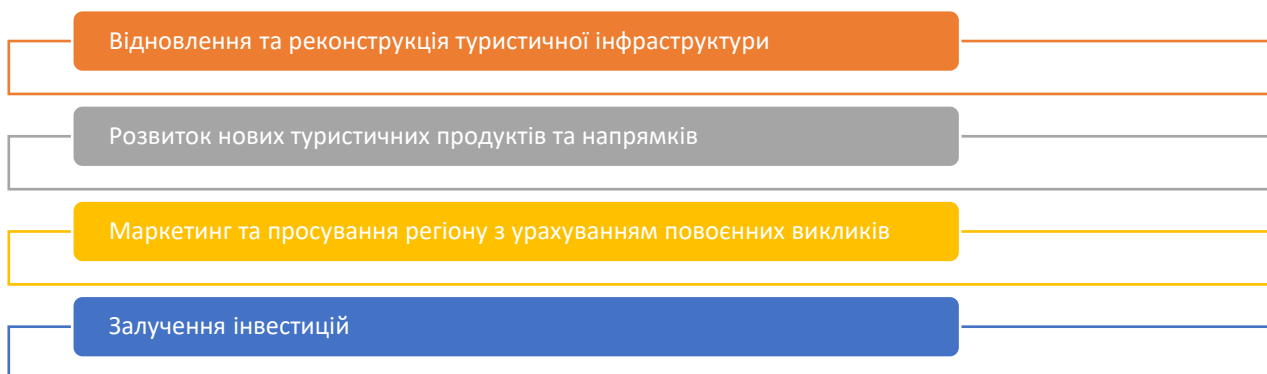

Рис. 2.19. Перспективи повоєнного розвитку туристичної галузі Чернігівського регіону

Однак, ми вважаємо, що деякі кроки можна і навіть треба починати робити вже зараз, не чекаючи закінчення війни. До таких заходів входять:

1. Проведення детального аналізу і оцінювання пошкоджень туристичних об'єктів, інфраструктури (пам'яток, готелів, доріг тощо) Чернігівського регіону та окреслення найважливіших вимог у відновленні.
2. Збір та актуалізація даних щодо загалом туристичної сфери, об'єктів, шляхів та послуг вже наявних в області та тих, що можливо реалізувати в найближчому майбутньому.
3. Створення нової чи детальне доповнення існуючої Програми поетапним планом дій і концепції налагодження та удосконалення задля розвитку туристичної індустрії регіону у період після закінчення війни з точними цілями, завданнями та дедлайнами для виконання при цьому прописуючи заходи, які можна вже почати виконувати наразі.
4. Генерування ідей і створення подальших проєктів з реставрації або оновлення певних туристичних об'єктів, формування нових продуктів у регіоні та підготовка всіх необхідних для цього документів для подальшого виділення на це коштів.
5. Пошук контактів, встановлення з ними зв'язків, розбудова партнерських відносин та співпраці між органами місцевої влади, туристичними підприємцями, громадськими об'єднаннями та міжнародними установами.
6. Налагодження в межах області зручних і відповідних навчальних курсів та інтенсивів для зацікавлених співробітників туристичної індустрії, враховуючи нові виклики, дійсні умови та потреби галузі.
7. Залучення молодих спеціалістів із нестандартним, цікавим баченням, думками, поглядами та ідеями до прийняття участі і внесення своїх пропозицій стосовно повоєнного відновлення Чернігівщини.
8. Ознайомлення з потенційними туристичними ринками та їхніми аспектами для вироблення дієвих, результативних маркетингових стратегій .

9. Реалізація негайних дій для максимального збереження та захисту вцілілих пам'яток історії, культури, архітектури і т. д.
10. Формування безпечних умов та захищеного середовища в Чернігівському регіоні, тобто розмінування територій області та гарантування всіх аспектів безпеки для майбутніх відвідувачів.
11. Розробка сайтів та онлайн ресурсів, де буде накопичена та систематизована інформація про події повномасштабної війни на Чернігівщині, історії героїв, фото та відеоматеріали. Це дає змогу вже зараз доносити надзвичайно важливу інформацію до широкої аудиторії.
12. Залучення місцевих жителів, які пережили окупацію та бойові дії, ветеранів, родин загиблих до процесу планування і розроблення майбутніх меморіальних об'єктів та маршрутів з урахуванням усіх їх побажань, міркувань і зауважень, бо їхні думки й ідеї є безцінними.

Дослідивши детально дане питання можна безсумнівно зауважити, що туристична галузь Чернігівського регіону має потужні перспективи для майбутнього повноцінного відновлення та розвитку. При цьому, ми думаємо, що варто звернути особливу увагу на культурний, воєнний та меморіальний види туризму. Підсумовуючи викладену вище інформацію, для досягнення цілі сталого розвитку туризму, особливо у повоєнний період, в Чернігівському регіоні доцільним буде на постійній основі здійснювати дії, які пов'язані з популяризацією туристичного продукту області, поліпшенням транспортної системи та врегулюванням туристичної інфраструктури і сервісу Чернігівщини, а починати слід вже зараз. Також доцільним буде зосередитись на внутрішньому туризмі та культурному виді туризму, враховуючи всі сучасні умови та тенденції. Попри наявні проблеми та складнощі, туристичний потенціал Чернігівщини формує надійне підґрунтя для повернення до попереднього стану та подальшого сталого розвитку туристичної галузі, яка в перспективі зможе стати особливістю області та ключовим фактором її повоєнного відновлення.

ВИСНОВКИ

В результаті роботи автор прийшов до наступних висновків: Проведений глибокий аналіз ще раз доводить, що туризм виступає в ролі багатоаспектного феномену, що осягає безліч різних сфер людського життя у всьому світі та при цьому для нього характерна стабільність і динамічність, а це допомагає забезпечувати вагомий вклад у розвиток суспільства.

1.1. В першому підрозділі увага була сконцентрована на визначенні поняття та дослідженні сутності туризму. Хотілося б відмітити, що одним з основних визначень поняття «туризм» є те, що прописане на законодавчому рівні у найважливішому нормативно-правовому документі, що регулює туристичну діяльність в Україні, а саме в Законі України «Про туризм». Також було розглянути інші важливі думки, бачення та ідеї стосовно трактування поняття.

1.2. Щодо другого підрозділу, то в ньому викладений матеріал про класифікацію туризму. Проте вивчення наявної інформації з цього питання показало, що через багатобічність туризму його важко повністю осягнути та надати чітко виражену класифікацію видів туризму. Отже, це питання потребує значного додаткового дослідження, бо загальна доступна та розбірлива класифікація туризму надала б можливість для вирішення ряду проблем розвитку та територіальної організації туристичної галузі, при цьому визначивши попит на певні види туризму та потім вже за цими даними варто будувати стратегію розвитку туристичної сфери країни або ж певного регіону.

1.3. Третій підрозділ був присвячений розгляду методів дослідження туризму. Можна впевнено сказати, що в сучасному світі методів досліджень туризму існує велика кількість різних засобів задля отримання наукової істини. Окрім цього детальний аналіз вказав на те, що об'єднання методів дослідження туризму дозволить одержати значно глибше та ширше загальне осмислення туристичної індустрії, а також дозволить осягнути її вплив на суспільство, економіку та

середовище. Отже, підбиваючи підсумок, ми вважаємо, що дослідження в сфері туризму, що будуть здійснюватись надалі варто направити на посилення рівня стійкості, якості та інноваційності галузі, беручи до уваги, всі виклики, труднощі та можливості навня в світі на сьогоднішній день.

Під час роботи над другим розділом та проведення при цьому детального аналізу сучасного стану розвитку туризму у Чернігівській області, було визначено, що регіон володіє значним потенціалом для подальшого розвитку туризму та залучення дуже великого числа туристів.

2.1. Що стосується першого підрозділу, то в ньому йдеться про наявний в Чернігівському регіоні значний та потужний рекреаційно-туристичний потенціал, а саме багаті природні ресурси, історико-культурні пам'ятки й стародавні міста. Чернігівщина посідає одне з передових місць в Україні за кількістю наявних пам'яток культурної спадщини та чисельністю музеїв. Чернігівський регіон в галузі засобів розміщування не посідає передових позицій, проте має потенціал для подальшого розвитку через покращення стану існуючих та розбудову нових об'єктів. Таким чином, виважений підхід до розкриття туристично-рекреаційного потенціалу Чернігівщини сприятиме поліпшенню туристичної інфраструктури, процвітанню туристичного бізнесу та підвищенню рівня обслуговування.

2.2. В другому підрозділі здійснений аналіз розвитку туризму Чернігівської області. Загалом ринок туристичних послуг Чернігівського регіону може запропонувати туристам різноманітні варіанти та пропозиції турів. Збільшення показника податкових надходжень від туристичної галузі та зростання числа екскурсантів свідчить, про відновлення туризму в регіоні навіть за складних умов діяльності під час повномасштабної війни. Для продовження розвитку регіону варто зосередитись на вживанні різнопланових заходів спрямованих на покращення таких показників як: кількість суб'єктів туристичної діяльності та чисельність туристів, обслугованих туроператорами й турагентами; кількість

осіб, що перебували у колективних засобах розміщування та кількість фактично проведених ліжко-днів у колективних засобах розміщування.

2.3. Третій підрозділ був спрямований на окреслення проблем та перспектив розвитку туризму в Чернігівському регіоні. На сьогоднішній день туристична галузь Чернігівщини стикається з низкою перешкод та можливостей. Серед чинників, що стримують розвиток туризму Чернігівського регіону можна виділити: сусідство з країнами-агресорками; недостатній рівень розвитку та поганий стан необхідних для туризму об'єктів; зношення матеріально-технічної бази індустрії гостинності; нестача єдиної й чіткої маркетингової політики; брак ефективної системи і порядку статистичної інформації; обмежене виділення коштів для туристичної галузі. Крім цього нами окремо було розглянуто перспективи повоєнного розвитку туристичної галузі, що створюють чудові можливості для відновлення Чернігівщини та додатково були зазначені заходи, які вже варто починати робити, для того, щоб в майбутньому було простіше розвивати туризм в Чернігівському регіоні. Було визначено, що Чернігівщина має перспективи для відновлення та подальшого розвитку туризму.

Отже, підбиваючи підсумок, незважаючи на всі проблеми та труднощі спричинені повномасштабним вторгненням Чернігівська область має надзвичайно цінний і неповторний історико-культурний, природний та рекреаційний потенціал, який при зваженому ставленні та спільних стараннях усіх зацікавлених сторін може стати базою й фундаментом для успішного повноцінного відновлення туристичної галузі Чернігівщини та зробити регіон привабливим для туристів з усього світу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про туризм : Закон України від 15.09.1995 р. № 324/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/324/95-вр#Text> (дата звернення: 20.11.2024).
2. Про затвердження Ліцензійних умов провадження туроператорської діяльності: Постанова Кабінету Міністрів України від 11.11.2015 року № 991. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/991-2015-%D0%BF#Text> (дата звернення: 20.11.2024).
3. Про затвердження переліку музеїв та заповідників, в яких зберігаються музейні предмети, що є державною власністю і належать до державної частини Музейного фонду України: Постанова Кабінету Міністрів України від 02.12.2021 року № 1388. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1388-2021-%D0%BF#Text> (дата звернення: 17.03.2025).
4. Про затвердження Списку історичних населених місць України: Постанова Кабінету Міністрів України від 26.07.2001 № 878. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1388-2021-%D0%BF#Text> (дата звернення: 17.03.2025).
5. Алешугіна Н. О. Стан і проблеми розвитку сільського туризму в Чернігівській області. *Вісник ДІТБ*. 2013. № 17. С. 295-300.
6. Антоненко І. Я., Котюх Ю. М. Історико-культурна спадщина Чернігівської області: стан та перспективи розвитку. *Ефективна економіка*. 2017. № 11. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5854> (дата звернення: 07.04.2025).
7. Антоненко І. Я., Харенко В. С. Розвиток туристичного потенціалу Чернігівського регіону. *Інвестиції: практика та досвід*. 2020. № 2. С. 24–28.

- URL: <http://www.investplan.com.ua/?op=1&z=6994&i=3> (дата звернення: 10.04.2025).
8. Бездухов О. А. Особливості динаміки сучасного стану і структури прородно-заповідного фонду Чернігівської області. *Таврійський науковий вісник*. 2021. № 117. С. 271-279. URL: https://www.tnv-agro.ksauniv.ks.ua/archives/117_2021/39.pdf (дата звернення: 10.03.2025).
 9. Бейдик О. О. Словник-довідник з географії туризму, рекреалогії та рекреаційної географії. Київ : Вид-во «Палитра», 1998. 130 с.
 10. Богданова Ж. А. Поняття та види туристичної діяльності в Україні. *Вісник ЖДТУ. Сер.: Економічні науки*. 2009. № 4 (50). С. 194-197.
 11. Бондаренко М. П. Теоретичні засади розвитку індустрії туризму. *Економічний часопис*. 2012. № 3–4.
 12. Ганжа Я. Л. Використання водних ресурсів Чернігівщини для організації та розвитку відпочинку на воді. *Полтавський державний аграрний університет*. С. 296-301. URL: <https://www.pdau.edu.ua/sites/default/files/nppdaa/3.2/296.pdf> (дата звернення: 11.04.2025).
 13. Головка А. О. Культурно-пізнавальний туризм Чернігівської області. *Економіка, облік, фінанси та маркетинг: аналіз тенденцій та перспектив розвитку*. 2021. С. 13-15. URL: https://eprints.cdu.edu.ua/5610/1/zb_tez-13-15.pdf (дата звернення: 03.03.2025).
 14. Гордієнко К. Д. Економічний тлумачний словник. Понятійна база законодавства України у сфері економіки. 2-ге. вид. Київ : Вид-во КНТ, 2007. 360 с.
 15. Зеленська, О. О., Алешугіна, Н. О., Зеленський, В. С. SWOT-аналіз туристичної інфраструктури Чернігівщини та фінансове забезпечення її

- розвитку за рахунок місцевих бюджетів. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2022. №3(27). С. 149–157. URL: <http://ppeu.stu.cn.ua/article/view/252950/250219> (дата звернення: 01.03.2025).
16. Колосінська М. І. Дослідження теоретичних підходів до визначення категорії «туризм». *Економіка. Управління. Інновації*. 2011. № 2.
17. Колосінська М. І. Підходи до класифікації видів та форм туризму. *Економіка та управління національним господарством*. 2016. Вип. 9. С. 146-150.
18. Коржилов Л. І. Туризм в Україні. Класифікація та види. *Ефективна економіка*. 2014. № 9. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3345> (дата звернення: 21.11.2024).
19. Коцан Н., Коцан Р., Сахнюк А. Методологічні основи дослідження туризму в регіоні. *РОЗДІЛ IV. Політичні інститути та процеси*. 2021. Вип. 1 (9). С. 311-324.
20. Краснова Ю. А., Антонова А. В. Поняття та юридичні ознаки туризму в Україні. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України*. 2014. Вип. 197, ч. 3. С. 132-140.
21. Кукліна Т. С., Зайцева В. М. Сучасний стан розвитку туризму в Україні. *Економіка. Управління. Інновації*. 2014. Вип. 2 (12).
22. Кулиняк І. Я., Дзюбіна А. В., Стрілецька О. В. Сутність понять «туризм» та «подорож». *Науковий вісник НЛТУ України*. 2011. Вип. 21.3. С. 355-360.
23. Лемак В. В., Химинець Г. Г., Хімінець Є. В., Котубей Ю. І. Методи наукових досліджень в туристичній сфері. *Міжнародний науковий журнал «ОСВІТА І НАУКА»*. 2023. Вип. 2(35). С. 54-59.
24. Любіцева О. О. Туристичні ресурси України : навч. посібник / О. О. Любіцева, Є. В. Панкова, В. І. Стафійчук. Київ : Альтерпрес, 2007. 369 с.

25. Мальська М. П. Туристичний бізнес : теорія та практика: навч. посіб. Київ : Центр навчальної літератури, 2007. 424 с.
26. Мальська М.П. Міжнародний туризм і сфера. Київ : Знання, 2008. 661 с.
27. Микитчак О. Туристично-рекреаційні ресурси Чернігівської області. *Вісник львівського університету. Серія міжнародні відносини*. 2014. Випуск 34. С. 78-86.
28. Музиченко-Козловська О. В., Яворський Р. І. Сутність понять «туризм», «турист» і «туристичний кластер». *Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення та проблеми розвитку*. 2024. № 1 (11). С. 28-37.
29. Озява О., Стецький В. Сучасний стан і тенденції розвитку історико-культурного туризму Чернігівської області. *Львівський національний університет імені Івана Франка*. 2023. С. 265-268. URL: http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/29184/1/Oziava_Stetskyi.pdf (дата звернення: 14.04.2025).
30. Панкова Є.В. Туристичне краєзнавство. Київ : Альтерпрес, 2003. 352 с.
31. Погуда Н. В., Чухіна О. В. Стратегічні напрями розвитку туризму у Чернігові. *Економіка та держава*. 2019. № 1. С. 95–99. URL: <http://www.economy.in.ua/?op=1&z=4238&i=15> (дата звернення: 01.04.2025).
32. Романова А. Соціально-економічні особливості розвитку туристичної індустрії в Чернігівській області. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2016. №3 (7). С. 96-102. URL: <http://ppeu.stu.cn.ua/article/view/97049/92439> (дата звернення: 14.04.2025).
33. Рутинський, М. Й., Стецюк О. В. Туристичний комплекс Карпатського регіону України, Київ. 2008. 440 с.

34. Ткачук Л. М. Сутність туризму як багатоаспектного суспільного явища. *Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ*. 2017.
35. Ткачук, Л. М. Актуальні тенденції розвитку туризму в Україні: геополітичний контекст. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. 2015. Серія 4, вип. 33. С. 224–237.
36. Тупчий А. Ф. Туристичний збір: особливості обліку та його правове регулювання у податкового агента. *Ефективна економіка*. 2024. № 11.
37. Ханенко А. В. SWOT-аналіз та PEST-аналіз в управлінні проєктами машинобудівного підприємства. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2021. Том 1, № 6. С. 106-112.
38. Чаплінський Ю. Б. Теоретичні аспекти сутності дефініції «туризм». *Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту*. 2011. Вип. 3.
39. Четирбук О., Карпин Д. Рекреаційно-туристичні об'єкти Чернігівської області. *Львівській державний університет фізичної культури*. С. 22-25.
40. Шаблій, О. І. Суспільна географія: теорія, історія, українознавчі студії. Львів : Львів нац. уні-т ім. Івана Франка. 2001. 744 с.
41. Шамара І. М. Теоретичні підходи до визначення поняття туризм, його сутність та роль на сучасному етапі. *ВІСНИК ХАРКІВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ імені В. Н. КАРАЗІНА. Серія «Міжнародні відносини. Економіка. Країнознавство. Туризм»*. 2016. Вип. 5. С. 167-170.
42. Шикіна О. В., Нечева Н. В. Аналіз сучасного стану музейної справи в Україні. *Економіка та управління домашнім господарством*. 2019. Випуск 38. С. 116-125. URL: http://www.market-infr.od.ua/journals/2019/38_2019_ukr/20.pdf (дата звернення: 10.03.2025).

43. Шиманська В. В. Туризм як соціально-економічне явище: імперативи розвитку. ДУ «Інститут економіки природокористування НАН України», Київ. 2011.
44. Шуплат О. М. Формування поняття «туризм» у сучасній економічній науці. *Ефективна економіка*. 2015. №12. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4659> (дата звернення: 21.11.2024).
45. 1333 пам'ятки культурної спадщини та 2185 об'єктів культурної інфраструктури постраждали в Україні через російську агресію станом на кінець січня 2025 року. *Міністерства культури та стратегічних комунікацій*. URL: <https://mcsc.gov.ua/news/1333-pamyatky-kulturnoyi-spadshhyny-ta-2185-obyektiv-kulturnoyi-infrastruktury-postrazhdaly-v-ukrayini-cherez-rosijsku-agresiyu-stanom-na-kinecz-sichnya-2025-roku/> (дата звернення: 12.03.2025).
46. Державний реєстр нерухомих пам'яток України. *Міністерства культури та стратегічних комунікацій*. Часто посещаемые URL: <https://mcsc.gov.ua/kulturna-spadshchyna/derzhavnyy-reiestr-nerukhomykh-pam-iatok-ukrainy/> (дата звернення: 10.03.2025).
47. Дитинець (Вал). *chernihiv.travel*. URL: <https://chernihiv.travel/ua/place/dytynets-val> (дата звернення: 01.03.2025).
48. Збірник «Статистичний щорічник України». *Державна служба статистики України*. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/Arhiv_u/01/Arch_zor_zb.htm (дата звернення: 10.04.2025)
49. Звіт про виконання у 2023 році Обласної цільової програми розвитку туризму в Чернігівській області на 2021-2027 роки. *Департамент культури і туризму, національностей та релігій Чернігівської ОДА*. URL: https://dkult.cg.gov.ua/web_docs/2144/2020/07/docs/%D0%9F%D0%BE%D1%8

- [F%D1%81%D0%BD%D1%8E%D0%B2%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B0%20%D0%B7%D0%B0%D0%BF%D0%B8%D1%81%D0%BA%D0%B0%20%D0%A2%D1%83%D1%80%D0%B8%D0%B7%D0%BC.docx](#) (дата звернення: 10.04.2025).
50. Звіт про виконання у 2024 році Обласної цільової програми розвитку туризму в Чернігівській області на 2021-2027 роки. *Департамент культури і туризму, національностей та релігій Чернігівської ОДА.* URL: [https://dkult.cg.gov.ua/web_docs/2144/2024/11/docs/%D0%97%D0%92%D0%86%D0%A2%20\(3\).docx](https://dkult.cg.gov.ua/web_docs/2144/2024/11/docs/%D0%97%D0%92%D0%86%D0%A2%20(3).docx) (дата звернення: 10.04.2025).
51. Ліцензійний реєстр суб'єктів туроператорської діяльності. *Data.gov.ua.* URL: <https://data.gov.ua/dataset/e133fa58-97f6-4cb7-9a4c-b2d7da71d639/resource/cf760b7c-dfbf-4aad-a99b-2f310ae85ed9/download/litsenziinii-reiestr-2024.csv> (дата звернення: 07.04.2025).
52. На Чернігівщині у 2024 році збільшилася кількість туристів. *Суспільне Новини.* URL: <https://suspilne.media/chernihiv/943121-u-2024-roci-na-cernigivsini-zbilsilasa-kilkist-turistiv-so-vidomo/> (дата звернення: 14.04.2025).
53. Обласна цільова програма розвитку туризму в Чернігівській області на 2021-2027 роки. *Департамент культури і туризму, національностей та релігій Чернігівської ОДА.* URL: https://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/Arhiv_u/01/Arch_zor_zb.htm (дата звернення: 01.04.2025).
54. Податки від туризму за регіонами: дані за 2021-2024 роки. *Скільки-скільки?* URL: <https://skilky-skilky.info/podatky-vid-turyzmu-za-rehionamy-u-kyievi-zrostannia-u-2-razy/> (дата звернення: 15.04.2025).

55. Статистика. Результати опитування щодо подорожей Україною під час війни. *Державне агентство розвитку туризму України.* URL: https://cdn.prod.website-files.com/5fe0d678b18d7e19e32c3389/6672a6a3197929f942840220_%D0%B4%D0%BE%D1%81%D0%BB%D1%96%D0%B4%D0%B6%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F_%D0%B2%D0%BD%D1%83%D1%82%D1%80%D1%96%D1%88%D0%BD%D1%8C%D0%BE%D0%B3%D0%BE_%D1%82%D1%83%D1%80%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D0%BE_%D1%80%D0%B8%D0%BD%D0%BA%D1%83.pdf (дата звернення: 14.04.2025).
56. Статистичний бюлетень «Заклади культури, мистецтва, фізкультури та спорту України». *Державна служба статистики України.* URL: https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2018/zb/05/zb_zkm_2017.xls (дата звернення: 01.04.2025).
57. Стратегічна Дорожня карта Відновлення малого та середнього бізнесу у секторі туризму та гостинності в 2023-2033 роках. *Національна туристична організація України.* URL: https://drive.google.com/file/d/1qN0Uu2j4FmGA-6iZ3eIVsRWUsOG1F59W/view?usp=share_link (дата звернення: 16.04.2025).
58. Туристичний барометр України 2021-2022. *Національна туристична організація України.* URL: https://drive.google.com/file/d/1yPpcusyi2Ev7R3cQP2gb97RyG1wyLiaM/view?usp=share_link (дата звернення: 16.04.2025).
59. Чернігівська область. *Чернігівська ОДА.* URL: <https://cg.gov.ua/index.php?id=1804&tp=1> (дата звернення: 01.03.2025).
60. Як пережила туристична галузь Чернігівщини півроку повномасштабної війни? Думки та враження учасників ринку. Чернігівщина туристична. URL:

<https://chernihivregion.travel/blog/ak-perezila-turisticna-galuz-cernigivsini-pivroku-povnomasstabnoi-vijni-dumki-ta-vrazenna-ucasnikiv-rinku>

(дата

звернення: 07.04.2025).

Міністерство освіти і науки України
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна
ННІ «Каразінський інститут міжнародних відносин та туристичного бізнесу»
Кафедра світової політики, дипломатії та туристичного бізнесу

ВІДГУК НАУКОВОГО КЕРІВНИКА

на дипломну роботу студента спеціальності 242 «Туризм»

Чусь Олександри Вікторівни

На тему: «Перспективи повоєнного розвитку туризму у Чернігівській
області»

29.05.2025 р.

м. Харків

Дипломна робота присвячена надзвичайно актуальній темі – визначенню перспектив розвитку туристичної сфери в Чернігівській області в умовах повоєнного відновлення. Туризм є важливим інструментом соціально-економічного зростання, збереження історико-культурної спадщини та формування позитивного іміджу регіонів. В умовах післявоєнної відбудови значення цієї сфери лише посилюється, адже вона сприяє активізації місцевих ініціатив, підтримці зайнятості, налагодженню міжрегіональних зв'язків та загальному відродженню регіону.

Чернігівська область має значний потенціал для розвитку різних видів туризму – історико-культурного, екологічного, релігійного, сільського – що набуває особливої цінності в контексті сучасних викликів. У цьому контексті вибір теми дослідження є обґрунтованим, своєчасним і таким, що має як наукову, так і прикладну значущість.

У ході написання дипломної роботи студентка проявила високий рівень зацікавленості темою, відповідальне ставлення до виконання завдань, вміння працювати з науковими, статистичними й аналітичними джерелами. Робота містить ґрунтовний аналіз сучасного стану туристичної інфраструктури

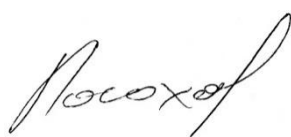
регіону, виявлення основних проблем і загроз, а також формулювання конкретних пропозицій щодо подолання наслідків воєнних руйнувань і стимулювання туристичної активності.

Позитивно варто відзначити чітку структуру роботи, логічний виклад матеріалу, наявність практично спрямованих висновків, що можуть бути корисними для місцевих органів влади, туристичних організацій, громадських ініціатив, які працюють у сфері регіонального розвитку.

Протягом усього періоду підготовки дипломної роботи студентка вчасно виконувала всі етапи, проявляла самостійність, ініціативність і дисциплінованість. Вона уважно ставилася до порад наукового керівника, оперативно й якісно вносила правки, демонструючи здатність до критичного мислення та глибокого осмислення проблематики.

З огляду на актуальність теми, змістовність дослідження, самостійність виконання, дипломна робота повністю відповідає вимогам до кваліфікаційних робіт, може бути допущена до захисту в ЕК та заслуговує на позитивну оцінку.

Науковий керівник

доц. І. С. Посохов

Харківський національний
університет імені В. Н. Каразіна
Харків, пл. Свободи, 6
29 травня 2025 року

Екзаменаційній комісії
із захисту бакалаврських робіт
студентів спеціальності
242 «Туризм»

ЗОВНІШНЯ РЕЦЕНЗІЯ

на бакалаврську роботу студента спеціальності 242 «Туризм»

Чусь Олександри Вікторівни

на тему: Перспективи повоєнного розвитку туризму у Чернігівській області

Сучасна Україна переживає один із найскладніших періодів у своїй новітній історії – повномасштабну війну, яка суттєво вплинула на всі сфери суспільного життя, зокрема на туристичну галузь. Багато регіонів зазнали значних руйнувань, серед них і Чернігівська область – територія з унікальною історико-культурною спадщиною, мальовничими ландшафтами та великим потенціалом для сталого туристичного розвитку.

Актуальність теми дипломного дослідження обумовлена не лише потребою у післявоєнній відбудові інфраструктури, а й необхідністю формування нових підходів до регіонального розвитку, орієнтованих на стійкість, збереження і переосмислення культурної ідентичності, підтримку місцевих громад та залучення внутрішнього і зовнішнього туриста. Важливо також закласти підґрунтя для майбутньої інтеграції Чернігівщини у загальнонаціональні та міжнародні туристичні маршрути, враховуючи сучасні виклики безпеки, доступності та комунікаційної відкритості регіону.

У своїй роботі студентка розкрила ключові проблеми й перспективи розвитку туризму в регіоні з урахуванням викликів, спричинених війною. Вона провела аналіз сучасного стану туристичної сфери в області, визначила пріоритетні напрямки відновлення, звернула увагу на необхідність підтримки місцевої інфраструктури, збереження культурної спадщини та створення

нових туристичних продуктів. Дослідження базується на широкій джерельній базі, включає аналітичні матеріали, статистику, посилання на чинні нормативно-правові акти та сучасні наукові підходи.

Структура дипломної роботи логічна й послідовна. Кожен розділ змістовно розкриває поставлені завдання та наближає до досягнення загальної мети дослідження. Особливої уваги заслуговує другий розділ, у якому студентка запропонувала в тому числі й бачення відновлення туристичної діяльності на Чернігівщині, зокрема через розвиток внутрішнього туризму, популяризацію локальних брендів та активізацію міжрегіонального партнерства.

Робота написана із дотриманням вимог до оформлення кваліфікаційних робіт. У дослідженні простежується самостійність мислення, здатність узагальнювати матеріал і формулювати практичні рекомендації.

Таким чином, дипломна робота студентки є завершеним, актуальним і практично значущим дослідженням. Вона повністю відповідає вимогам до випускових кваліфікаційних робіт, може бути допущена до захисту в ЕК та заслуговує на позитивну оцінку.

Рецензент:

канд.тех.наук, доцент,
доцент кафедри готельно-ресторанного
бізнесу та харчових технологій

Дмитро ГОРЄЛКОВ

Директор ННІ «Каразінський
інститут міжнародних відносин
та туристичного бізнесу»

Микола ПИСАРЕВСЬКИЙ